

Türkiye Tefsir Akademisinde Nesh Literatürü ve Neshin Aktüel Değeri

Nurullah Denizer*

Öz

Tefsir, Kur’ân’ı anlamayı ve anlatmayı amaç edinmiş bir ilimdir. İlk dönemde Hz. Peygamber, sahabe ve tabiûn tarafından şifâhî olarak gerçekleştirilen tefsir faaliyeti sonraki dönemlerde müstakil bir ilim halini almıştır. Kur’ân’ın her dönem ve ortama hitap eden bir özellik taşıdığı kabul edilecek olursa onu açıklamayı amaç edinen tefsirin ve ilgili alt disiplinlerin de dinamik olması ve güncel hayatın soru ve sorunlarına hitap edecek şekilde değerlendirilmesi önem arz etmektedir. Kur’ân’ın nasıl ve hangi bilgilerden yararlanılarak tefsir edileceği meselesi, tefsir usûlü ve Kur’ân ilimleri disiplinlerini ortaya çıkarmıştır. Söz konusu Kur’ân ilimlerinden biri olan nesh geleneksel olarak “şer’î bir hükmün daha sonra gelen şer’î bir delille kaldırılması” şeklinde tanımlanır. Aslında fıkıh ilmine ait olan bu tanım müfessirler arasında da kabul görmüş, tefsir ve tefsir usûlü eserlerinde konu genellikle bu tanım esas alınarak işlenmiştir. Kaynaklarda sahabe devrinden itibaren konu ve mesele edildiği görülen nesh konusunun tanımı, mâhiyeti ve sınırlarına dair tarihî süreç içerisinde farklı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Başta tefsir ve fıkıh ilmi olmak üzere hadis ve kelâm ilmi ile de ilişkili olan nesh konusuna dair pek çok müstakil eser telif edildiği gibi farklı alanlardaki pek çok çalışmanın içerisinde de konuya yer verilmiştir. Türkiye tefsir akademisinde de nesh konusunu çeşitli boyutlarıyla ele alan çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmada öncelikle Türkiye tefsir akademisinde nesh konusuna dair yapılmış çalışmalar tanıtılarak bu literatürün değerlendirmesine yer verilecektir. Akabinde nesh konusunun aktüel değeri konu edilerek Türkiye tefsir akademisinin oluşturduğu nesh literatürünün konunun aktüel boyutuna ne ölçüde yer verdiği tartışılacaktır. Çalışmanın amacı, nesh konusu özelinde tefsir usûlü ve Kur’ân ilimlerine dair çalışmalar yapılırken, konunun

* Doç. Dr., Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü Tefsir Ana-bilim Dalı, Uşak/Türkiye, nurullah.denizer@usak.edu.tr, orcid.org/0000-0002-4731-6585.

aktüel değerine yer vermenin hem ilmin bir gerekliliği hem de bir ihtiyaç olduğuna vurgu yapabilmektir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'ân ilimleri, nesh, Türkiye Tefsir Akademisi, aktüel değer.

Naskh Literature in Turkish Tafsir Academy and The Actual Value of Naskh

Abstract

Tafsir is a science that aims to understand and explain the Qur'an. The activity of tafsir, which was carried out orally by the Prophet (peace be upon him), his companions and successors in the early periods, became an independent science in the later periods. The Qur'an has a feature that appeals to all periods and conditions. For this reason, it is important that the science of tafsir, which aims to explain the Qur'an, and the sub-disciplines related to this science are dynamic and able to deal with the questions and problems of contemporary life. The disciplines of tafsir method and Qur'anic sciences have emerged from the question of how and from what information the Qur'an is to be interpreted. Naskh, which is one of the Qur'anic sciences, is traditionally defined as "the abolition of a shar'ī ruling with a later shar'ī proof". This definition, which belongs to the science of jurisprudence, has been accepted by the commentators and the subject is generally treated on the basis of this definition in the works of Tafsir and Tafsir methodology. In the historical process, different approaches have emerged regarding the definition, nature, and limits of the subject of naskh, which has been mentioned in the sources since the era of the Companions. Many independent works have been written on the subject of naskh, which is related to the sciences of hadith and kalam, especially tafsir and fiqh. In addition, the subject of naskh has been included in many studies across various disciplines. In the Turkish Tafsir Academy, studies have been carried out on the subject of naskh from different dimensions. In this study, first of all, the studies on the subject of naskh in the Turkish Tafsir Academy are presented and the literature on this subject is evaluated. Then, the actual value of the subject of naskh will be discussed, followed by an analysis of the extent to which the literature created by the Turkish Tafsir Academy reflects the current value of the subject.. In the conclusion, some observations and suggestions are made on the subject. It is extremely important to consider the current value of the subject under study when conducting research on the methodology of tafsir and Qur'anic sciences. The aim of this study is to emphasize this point in the particular case of nesh.

Keywords: Tafsir, Qur'anic sciences, naskh, Turkish Tafsir Academy, actual value.

Giriş

Kur'ân'ı anlamayı ve açıklamayı amaç edinmiş bir ilim olan tefsirin nüveleri, henüz vahiy indirilmeye devam etmekteyken Hz. Peygamber tarafından atılmıştır. Kur'ân'ı tebliğ ve tebyîn etmekle mükellef olan Hz. Peygamber'in âyetlere dair yapmış olduğu açıklamalar ile ilk örnekleri verilen tefsir, sonraki dönemlerde zamanla müstakil bir ilim haline gelmiştir. Bu ilmin nasıl ve hangi araçlardan yararlanılarak yapılacağı meselesi, tefsir usûlü ve Kur'ân ilimleri disiplinleri altında ele alınır. İslam ilim tarihi boyunca gerek tefsir usûlüne gerekse Kur'ân ilimlerine dair çok sayıda çalışma yapılmıştır ve günümüzde de çalışmalar devam etmektedir. Kur'ân'ın her zaman ve zemine hitap etme karakterine muvâfık olacak şekilde anlaşılması ile ilgili olan tefsir usûlü ve Kur'ân ilimleri durağan değil dinamiktir. Bu dinamikliğin sağlanması, bir yandan usûlün geliştirilmesi diğer yandan ise geçmişten tevârüs eden bilgi birikiminin, güncel hayatın soru ve sorunlarına cevap verecek, diğer bir deyişle aktüel bir değer içerecek şekilde ele alınması ve sunulması ile mümkün olacaktır. Aksi durum, geçmişî nakil ve taklit, geçmişte yapılan tartışmaları tahlil ve şerh etmekten öteye geçmeyecek; büyük ölçüde güncel yaşamın sorularını cevapsız, problemlerini de çözümsüz bırakacaktır.

Nesh, erken dönemden itibaren hakkında çeşitli rivayetler bulunan, bir teori olarak başta tefsir ve fıkıh ilimleri olmak üzere hadis ve kelâm ilimlerini de ilgilendiren, hem teorik hem de pratik boyutu bulunan Kur'ân ilimlerinden biridir. Hicrî ikinci asırdan itibaren neshe dair müstakil eserler kaleme alınmış, tefsir ve fıkıh eserlerinde bu konuya yer verilmiş ve konuya dair çeşitli tartışmalar yapılmıştır. Günümüz Türkiye tefsir akademisinde de nesh konusuna özgü çalışmalar bulunmaktadır. Bu makalede öncelikle Türkiye tefsir akademisinde nesh konusuna dair yapılmış çalışmalar yayın türüne göre farklı kategoriler altında kronolojik olarak tanıtılacak, ardından neshe dair akademide oluşmuş bu literatür bir değerlendirmeye tâbî tutulacaktır. Akabinde nesh konusunun aktüel değeri konu edilerek Türkiye tefsir akademisinin oluşturduğu nesh literatürünün, meselenin güncel yönüne ne kadar ve ne ölçüde yer verdiği ele alınacak, yapılan çalışmalarda ortaya konulan görüşlerin pratik hayatta uygulanabilirliği üzerinde durulacaktır. Çalışmanın amacı, nesh konusu örneği üzerinden Kur'ân ilimleri ve tefsir usûlü araştırmalarında, üzerinde çalışılan konunun aktüel değerine ve pratik hayata etkisine yer vermenin hem ilmin bir gerekliliği hem de muhataplar açısından bir ihtiyaç olduğuna vurgu yapabilmektir.

1. Türkiye Tefsir Akademisinde Nesh Literatürü

Türkiye tefsir akademisindeki nesh literatürü değerlendirilirken yüksek lisans ve doktora tezleri, bir âlimin nesh görüşünü veya bir eserdeki nesh konusuna

yaklaşımını ortaya koyan çalışmalar, Kur'ân ilimleri ve tefsir usûlü eserleri bu çalışmanın muhtevasına dâhil edilmemiş; yalnızca nesh konusuna hasredilerek konuyu teorik ve pratik açıdan çeşitli yönleriyle ele alan ve birkaç istisna hariç Tefsir Anabilim Dalı akademisyenlerinin kaleminden çıkmış kitap, makale, tebliğ ve kitap bölümleri çalışma kapsamına alınmıştır. Çalışmalar tanıtılırken yazarların görüşlerine dair değerlendirme yapılmayacaktır. Çalışmanın içeriğine dair bilgiler verilerek yazarın ulaştığı sonuçlar ve meseleye yaklaşımını ortaya koyan görüşlerine vurgu yapmakla yetinilecektir.

1.1. Makaleler

“Nesh Terimi ve Muhtevası” (Remzi Kaya)

Nesh kelimesinin lûgat ve ıstılah manalarına yer vererek makalesine başlayan Kaya, neshin naklî ve aklî delilleri ile neshin şartlarına değinmekte, neshi bilme yollarından en önemlisinin Hz. Peygamber'in tasrîhi olduğunu söylemekle birlikte buna dair herhangi bir örnek vermemektedir.¹ Neshi kabul ve reddenden bazı görüşlerini aktaran Kaya, Sünnet'in Kur'ân'ı nesh etmesi meselesine dair görüşlere yer vermiş, neshedilen ve edilmeyen âyetlerin özelliklerini aktarmış, *nesh*, *istisnâ* ve *taḥṣîṣ* kavramlarının ilişkisine değindikten sonra ilk kaynaklarda yer alan rivayetler dikkatli bir şekilde analiz edilmeden aktarıldığı için nesh ile ilgisi olmayan âyetlere mensûh denildiği tespitinde bulunarak² makalesini sonlandırmıştır.

“Mensuh Ayetler” (Abdullah Aydemir)

Neshin mâhiyeti, tanımı ve şartlarına yer vererek makalesine başlayan Aydemir, neshin aklen câiz ve pratikte de gerçekleşmiş olduğunun delillerini sıraladıktan sonra neshin nasıl bilineceğinden, konusundan ve çeşitlerinden söz ederek neshin çeşitlerine dair örneklere ve rivayetlere yer vermiştir. Aydemir'e göre bazı kaynaklarda çok sayıda mensûh âyet olduğunun zikredilmesinin sebebi, mücmelin beyânı, mutlakın takyîdi, âmın tahsîsi ve iki nas arasında bulunduğu sanılan teâruz gibi meselelerin nesh kapsamında değerlendirilmesidir.³

“Kur'ân-ı Kerim'de Mensuh Ayetler” (Remzi Kaya)

Kur'ân'da az sayıda da olsa mensûh âyetin bulunduğunu ifade eden Kaya, bu çalışmasında meşhur olarak mensûh olduğu kabul edilen âyetleri ele alarak bunların mensûh olup olmadığını delilleriyle ortaya koymaya çalışmıştır. Söz

1 Remzi Kaya, “Nesh Terimi ve Muhtevası,” *İslâmî Araştırmalar*, cilt 1, sayı 5, 1987, s. 96.

2 Kaya, “a.g.m.”, s. 99.

3 Abdullah Aydemir, “Mensuh Ayetler”, *Diyanet İlmî Dergi*, cilt 24, sayı 4, 1988, s. 89.

konusu âyetleri değerlendiren Kaya, netice itibariyle neshe konu olan âyetlerin sayısının yedi olduğu tespitinde bulunmuş, İslam ilim tarihinde mensûh olarak zikredilen âyetlerin sayısının fazla olmasını, İslam'ın ilk dönemlerinde pek çok meselenin nesh kavramı içerisinde ele alınmasına bağlamıştır.⁴

“Kur’an-ı Kerim’de Neshi İddia Edilen Ayetler” (Remzi Kaya)

Kaya, bir önceki makalesinin devamı niteliğinde olan bu çalışmasında, İslam âlimlerinin mensûh olarak kabul ettikleri üç yüz kadar âyeti sûre bazında mushaf tertibine göre inceleyerek bu âyetlerin neden mensûh kabul edilemeyeceğini ortaya koymaya çalışmış, söz konusu âyetlerin mensûh kabul edilmesinin herhangi bir delile değil âlimlerin kendi kanaatlerine dayandığı sonucuna ulaşmıştır.⁵

“Nesih Bağlamında Recim Âyeti Sorunu” (Muhsin Demirci)

Neshi kabul edenler tarafından metni mensûh hükmü bâkî âyetlerden olduğu iddia edilen recm ile ilgili rivayetleri ele aldığı bu çalışmasına Demirci, nesh meselesine dair genel bilgiler vererek başlamaktadır. Rivayetlerde âyet olarak indirildiği zikredilen metnin Kur’ânîliğini tartışan Demirci, bahis konusu metnin rivayetlerde farklı lafızlarla aktarıldığını, dolayısıyla lafzen mütevâtir seviyesine çıkmayan bu ifadelerin Kur’ân’dan sayılamayacağını belirtmektedir.⁶ Hz. Peygamber’in recme dair uygulamaları ile bu konuya dair rivayetleri aktaran ve yorumlayan Demirci recm cezasının kaynağına dair hususlara temas etmiş ve recmin söz konusu rivayetlerde âyet olarak indirilip daha sonra metni neshedilmiş ancak hükmü bâkî kalmış Kur’ânî bir metinle değil fiilî sünnetle sabit olmuş bir ceza olduğu neticesine ulaşmıştır.⁷

“Kur’ân’da “Nesh Problemi”ne Eleştirel Bir Yaklaşım” (Ali Galip Gezgin)

Neshi Kur’ân’ın kendisinden kaynaklanmayan bir problem olarak ele aldığı bu makalesinde Gezgin, Kur’ân’da neshin mevcudiyeti düşüncesinin ne zaman ortaya çıktığı, konuya dair Hz. Peygamber’den nakledilen bir rivayetin olup olmadığı, neshedildiği iddia edilen âyetlerin sayısı ve Kur’ân’ın tedricîliği meseleleri çerçevesinde konuyu işlemiş, neshin ıstılahlaşma süreci, sahabenin nesh anlayışı ve Kur’ân’da neshin varlığına delil olarak gösterilen âyetlerde geçen

4 Remzi Kaya, “a.g.m.”, s. 217.

5 Remzi Kaya, “Kur’an-ı Kerim’de Neshi İddia Edilen Ayetler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt 7, sayı 7, 1998, s. 369.

6 Muhsin Demirci, “Nesih Bağlamında Recim Âyeti Sorunu”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 18, 2000, s. 108.

7 Demirci, “a.g.m.”, s. 119.

āyet lafzının anlamı üzerinde durmuştur. Gezgin, neshe dair Hz. Peygamber'e isnâd edilen bir rivayetin bulunmadığı, neshin varlığına dair görüşlerin h. 2-3. asırlarda ortaya çıktığı, nesh kelimesinin ilk dönemde, daha sonra kullanılan ıstılah anlamından çok daha geniş bir anlam alanına sahip olduğu ve bu geniş anlam alanının sahabe arasında bile ihtilafa yol açtığı görüşündedir.⁸

“Vahiy-Olgu İlişkisi Açısından Nesh'e Getirilen Yorumlara Eleştirel Bir Yaklaşım” (Talip Özdeş)

Özdeş, bu çalışmasında, Kur'ân'da, Hz. Peygamber'in sözlerinde ve sahabeden gelen rivayetlerde neshin kavram olarak ne manaya geldiği ve tarifine dair bir açıklama bulunmamasından ötürü neshin büyük ölçüde subjektif ve yoruma açık bir konu olduğunu belirtmektedir.⁹ Özdeş tefsir ve fıkıh usûlüne dair eserlerde neshe dair müstakil bölümlerin bulunduğunu, bu bölümlerde neshe ıstılah olarak “şer'î bir hükmün yine şer'î bir hükümle kaldırılması” anlamı verilerek bundan sonra konuyla ilgili tüm değerlendirmelerin bu tanım üzerine kurulduğunu ifade etmektedir.¹⁰ Yazara göre problemin temel nedeni; Kur'ân âyetlerini, mâhiyet itibariyle dinamik, çok boyutlu, farklı yönere ve özelliklere sahip tarihî ve sosyal olgulardan kopuk olarak sadece lafız çerçevesi içerisinde karşı karşıya getirmektir ki bu yaklaşım meseleyi çözümsüzlüğe itmektedir.¹¹

“Ulûmu'l-Kur'ân Konusu Olarak Nâsîh ve Mensûh” (İdris Şengül)

Neshi bir Kur'ân ilmi olarak ele aldığı bu makalede Şengül, nesh kavramına dair bazı meselelere temas ettikten sonra neshin varlığını kabul edenlerin ve reddedenlerin delillerini sıralayarak bu delillerin kritiğini yapmıştır. Yazar neshin, İslam davetinin takip ettiği, aşamalardan oluşan bir teşrî ve teblîğ metodu olarak kabul edilmesinin konuya dair çelişkileri ortadan kaldıracığı düşüncesindedir.¹²

“Kur'ân'da Nesh Edilmiş Âyet Var mıdır?” (Veysel Güllüce)

Bu çalışmasında Güllüce, makalesinin başlığını oluşturan soruya cevap aramış, bu sorunun cevabının sırasıyla Kur'ân, Sünnet, sahabe görüşleri ve nihayetinde

8 Ali Galip Gezgin, “Kur'ân'da “Nesh Problemi”ne Eleştirel Bir Yaklaşım”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, cilt 14, sayı 1, 2001, s. 64-65.

9 Talip Özdeş, “Vahiy-Olgu İlişkisi Açısından Nesh'e Getirilen Yorumlara Eleştirel Bir Yaklaşım”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, cilt 14, sayı 1, 2001, s. 39.

10 Özdeş, “a.g.m.”, s. 40.

11 Özdeş, “a.g.m.”, s. 47-48.

12 İdris Şengül, “Ulûmu'l-Kur'ân Konusu Olarak Nâsîh ve Mensûh”, *Diyanet İlmî Dergi*, cilt 38, sayı 3, 2002, s. 110.

İslam âlimlerinin konuyla ilgili kanaatlerinde olduğunu dile getirmiştir. Âyetler arasında nesh olduğu kanısıyla sonuçlanan çelişki arama gayreti yerine bu âyetler arasında te'lîf yolu aranmasının meseleyi kolaylıkla çözüme ulaştırabileceğini belirten yazar, biraz çabanın âyetler arasında herhangi bir çelişki olmadığını görmek için kâfi olacağını düşünmektedir.¹³

“Seyf Ayetiyle Mensuh Olduğu İddia Edilen Ayetler Üzerine Bir İnceleme” (Hikmet Akdemir)

Akdemir, bu çalışmasında nesh konusunu, ‘seyf/kıtāl âyeti’ de denilen Tevbe sûresi 5. âyet ve bu âyetle nesh olunduğu iddia edilen yüzden fazla âyet bağlamında ele almıştır. Çalışmasının sonucunda Akdemir, ilgili âyetlerin büyük bir kısmının seyf âyeti ile doğrudan ilişkili olmadığı ve bunların aynı anda yürürlükte olmasına bir mani bulunmadığı, konuyla ilgili yorumların yüzeysel, subjektif ve bazen de Hz. Peygamber’in uygulamalarına aykırı olduğu, ilgili âyetlerin büyük bir bölümünün emir veya yasak içermeyen haber niteliğinde olduğu için neshe konu olamayacağı gibi neticelere ulaşmıştır.¹⁴

“Kur’an-ı Kerim’de Neshe Delil Gösterilen ve Mensuh Addedilen Ayetlerin Mana Yönünden Yeniden Gözden Geçirilip Değerlendirilmeleri” (M. Zeki Duman)

Duman, bu çalışmasında Kur’ân’da neshin olup olmadığı meselesinin, sahabenin *nesh* ve *âyet* kelimelerine verdikleri anlam ile sonraki dönemde usûl âlimlerinin bu kelimelere verdikleri anlamın farklılık arz etmesinden kaynaklandığını, dolayısıyla tartışma konusu olan bu meselenin Kur’ân’ın meselesi olmadığını söylemektedir.¹⁵ Duman’a göre ‘var’ ile ‘yok’ ekseninde dönen nesh tartışması esnasında tarihî arka plan, dil, Kur’ân’ın bütünlüğü, Hz. Peygamber, sahabe ve tabiîn bütünüyle devre dışı bırakılmakta ve mesele sonraki dönem âlimlerinin neshe konu olan âyetler hakkındaki şahsî görüşleri ile konuyla ilgili sıhhati şüpheli ve çelişkili rivayetler çerçevesinde ele alınmaktadır.¹⁶ Kur’ân’da neshin varlığına delil olarak gösterilen âyetler

13 Veysel Güllüce, “Kur’ân’da Nesh Edilmiş Âyet Var mıdır?”, *EKEV Akademi Dergisi*, cilt 10, sayı 26, 2006, s. 69.

14 Hikmet Akdemir, “Seyf Ayetiyle Mensuh Olduğu İddia Edilen Ayetler Üzerine Bir İnceleme”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt 13, sayı 20, 2008, s. 23-24.

15 M. Zeki Duman, “Kur’an-ı Kerim’de Neshe Delil Gösterilen ve Mensuh Addedilen Ayetlerin Mana Yönünden Yeniden Gözden Geçirilip Değerlendirilmeleri”, *Bilimname*, cilt 17, sayı 2, 2009, s. 9-10.

16 Duman, “a.g.m.”, s. 10.

hakkında detaylı analizler yapan Duman makalesinin son bölümünde es-Süyûṭī (ö. 911/1505) ve ed-Dihlevî'nin (ö. 1176/1762), dolayısıyla neshi kabul edenlerin ittifakla mensûh kabul ettikleri beş âyet ve bu âyetlerin nâsihleri hakkında değerlendirmelerde bulunarak bunlar arasında herhangi bir çelişki olmadığı, dolayısıyla bu âyetler arasında bir nâsîh-mensûh ilişkisi aramanın yersiz olduğu ve Kur'ân'da yer alan hiçbir âyetin hükümsüz addedilemeyeceği neticesine ulaşmıştır.¹⁷

“Tevbe Sûresi Beşinci Âyetinin Neshettiği İddia Edilen Âyetlerin Değerlendirilmesi” (Nur Ahmet Kurban)

Kurban, bu çalışmada, bazı müfessirlerin, Müslüman ve gayr-i müslim ilişkilerine dair Kur'ân'da yer alan yüzden fazla âyeti nesh ettiği görüşünde oldukları Tevbe sûresi beşinci âyeti nas-olgu ilişkisi içerisinde ele almıştır. Çalışmaya konu olan âyetle birlikte bu âyetin nesh ettiği iddia edilen âyetleri de çeşitli başlıklar altında tahlil eden Kurban, belirli bir durumla ilgili olarak indirilmiş olan bu âyetin bağlamından kopartılmak suretiyle dinin her zaman ve zemini kapsayan ilkelerini nesheden bir konuma getirildiği, hâlbuki belirli bir durumdan bahseden bir âyetin başka âyetleri nesh etmesinin söz konusu edilemeyeceği sonucuna ulaşmıştır.¹⁸

“Bakara Suresi 106. Ayet Bağlamında Nesh-Nes' İlişkisi” (Muhammed İsa Yüksek)

Yüksek, bu makalede konuyu, Bakara sûresi 106. âyette geçen ve nesh teorisinin temel kavramlarından olan *nesh* ve *nes* kelimeleri bağlamında ele almaktadır. Bu çalışmadaki amacının, değişen şart ve durumlara göre neshe konu olan âyetlerdeki hükümlerin yeniden yürürlüğe girip girmemesinin imkânının nesh teorisi ile ilişkisini tespit etmek ve böylece nesh teorisinin muhtevasını belirlemek olduğunu ifade eden Yüksek, bu bağlamda Bakara sûresi 106. âyet için söz konusu olan kırâat farklılıklarının meydana getirdiği mana zenginliğinin teoriye yaptığı katkıyı da ortaya koymaya çalışmaktadır.¹⁹ *Nesh* kavramının etimolojik analizi, söz konusu âyetteki kırâat farklılıkları bağlamında *nesh-nes* ilişkisi, neshin kavramsallaşma süreci ve kapsamına dair bilgiler veren yazar; *nes*’in *nesh*in kapsamında değil ondan ayrı, müstakil bir kavram olduğu ve bu

17 Duman, “a.g.m.”, s. 50.

18 Nur Ahmet Kurban, “Tevbe Sûresi Beşinci Âyetinin Neshettiği İddia Edilen Âyetlerin Değerlendirilmesi”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 20, 2009, s. 196.

19 Muhammed İsa Yüksek, “Bakara Suresi 106. Ayet Bağlamında Nesh-Nes' İlişkisi”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 32, 2015, s. 9-10.

iki kavramın anlam alanına giren meselelerin doğru tespit edilerek birbirlerinden ayrı değerlendirilmesi gerektiği sonucuna ulaşmıştır.²⁰

“Neshin Gerçekleşmesinde Etkili Olan Faktörler” (Abdulkerim Bingöl)

Bu makalesinde Bingöl, Kur’ân’daki bazı âyetlerin neshedilmesinin, vahiy ortamında gerçekleşen olay ve durumlarla ilişkisini ortaya koymaya çalışmaktadır. Nüzül ortamında ortaya çıkan durumların nesh ve teşri sürecine etki ettiği düşüncesinde olan²¹ Bingöl’e göre İslam’ın hükümleri insan fitratına uygun bir şekilde tadrîcî olarak gönderilmiştir ve şartların değişmesine bağlı olarak hükümler de yenisi ile değiştirilmiştir.²²

“Kur’ân’ın Diğer İlahi Kitaplara Bakışı (Tasdik ve Nesih Bağlamında)” (Nurettin Çiftçi-Abdülbaki Güneş)

Kur’ân’ın önceki ilâhî kitaplarla ilişkisinin tasdik, tashih ve nesh bağlamında ele alındığı bu çalışmanın nesh ile ilgili bölümünde yazarlar, Kur’ân içerisinde neshin bulunup bulunmadığına dair farklı görüşler bulunsa da Kur’ân’ın kendinden önceki kitapları nesh etmesi hususunda İslam âlimlerinin ittifak halinde olduğunu ifade etmektedirler.²³

“Bakara Sûresi 184. Âyetin Neshi Meselesi ve Şah Veliyyullah ed-Dehlevî’nin Bu Konudaki Sıra Dışı Yorumu” (Yunus Emre Gördük)

Gördük, bu çalışmasında, aralarında nâsîh-mensûh ilişkisi kurulan Bakara sûresi 184. ve 185. âyete dair Hindistanlı meşhur âlim Şah Veliyyullah ed-Dihlevî’nin tefsir literatüründe bir benzeri olmayan görüşünü tahlil etmektedir. ed-Dihlevî’ye göre oruçla ilgili olan ve çoğu âlim tarafından kendisinden sonraki âyetle nesh edildiği kabul edilen Bakara sûresi 184. âyet oruçla değil fitır sadakası ile ilgilidir ve dolayısıyla mensûh değildir.²⁴ Çalışmasında öncelikle söz konusu âyetleri ele alan Gördük daha sonra bu âyetleri mensûhiyetleri açısından tahlil etmiş ve akabinde ed-Dihlevî’nin konuyla ilgili yorumunu değerlendirmiştir. Gördük’e göre ed-Dihlevî’yi böylesine sıra dışı bir yorum ortaya koymaya sevk

20 Yüksek, “a.g.m.”, s. 34.

21 Abdulkerim Bingöl, “Neshin Gerçekleşmesinde Etkili Olan Faktörler”, *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, cilt 8, sayı 2 (16), 2016, s. 568.

22 Bingöl, “a.g.m.”, s. 566-567.

23 Nurettin Çiftçi - Abdülbaki Güneş, “Kur’ân’ın Diğer İlahi Kitaplara Bakışı (Tasdik ve Nesih Bağlamında)”, *Atlas International Refereed Journal on Social Sciences*, cilt 4, sayı 13, 2018, s. 1256.

24 Yunus Emre Gördük, “Bakara Sûresi 184. Âyetin Neshi Meselesi ve Şah Veliyyullah ed-Dehlevî’nin Bu Konudaki Sıra Dışı Yorumu”, *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, sayı 51, 2019, s. 42.

eden sâik, mensûh âyetlerin sayısını olabildiğince azaltma arzusu olabileceği gibi onun tasavvufî kimliği de olabilir.²⁵

“Şîî-İmâmî Tefsir Geleneğinde Nesih” (Hanefî Şola)

Nesh konusuna Şîî-İmâmî tefsir anlayışında nasıl yaklaşıldığını ortaya koyma maksadıyla kaleme alınmış bu çalışmada, nesh öncelikle kavramsal çerçevede ele alınmış, daha sonra erken dönemden çağdaş döneme kadar neshe dair görüş serdetmiş bazı Şîî-İmâmî müfessirlerin konuya dair görüşleri aktarılarak tarihî süreç içerisinde Şîî-İmâmî tefsir geleneğinin nesh algısının nasıl bir serencam takip ettiği değerlendirilmiştir. Böylece onların nesh algısını Sünnî tefsir geleneğinden ayıran noktalar tespit edilmeye çalışılmıştır. Sünnî tefsir geleneğinde olduğu gibi Şîî tefsir geleneğinde de nesh anlayışının dönemsel olarak bazı değişimler arz etse de bu değişimin, neshin bütünüyle reddedildiği bir noktaya varmadığı sonucuna ulaşılmıştır.²⁶

“Bir İşkâl Çözüm Yöntemi Olarak Neshin Aidiyeti” (Muhammed İsa Yüksek)

Kur’ân ilimlerinden biri olan *Müşkilü’l-Kur’an*’ın mâhiyet, muhteva ve tarihçesini sunduğu bu çalışmada Yüksek, bu ilim ile nesh arasındaki ilişkiye dair bazı değerlendirmelerde bulunmaktadır. Neshin, aralarında çelişki olduğu vehmedilen âyetleri *te’vîl* yoluyla cem etme ihtimali kalmadığında bu çelişkiyi gidermek maksadıyla yeni mensûh âyetler tespit etmek için kullanılmayacağını ifade eden Yüksek; işkâl konu olan âyetleri yorumlayamayarak sorunu çözemeyen âlimlerin can simidi olarak başvurdukları bir yöntem de olamayacağı görüşündedir.²⁷

“Nesh ile İlgili Rivayetlerde Söz Konusu Edilen Ayetler/Sureler Meselesi” (Mehmet Yolcu-Mikail Akboğa)

Bu çalışmada, mushafta bulunmadığı halde âyet olarak indirildiği ve daha sonra kaldırılmış/silinmiş/unutturulmuş/neshedilmiş olan, bir başka deyişle metni mensûh hükmü bâkî ve hem metni hem de hükmü mensûh olduğu iddia edilen âyetlerden bahsedilen rivayetler ele alınmıştır. Çalışmada ulaşılan neticeye göre metni mensûh olduğu iddia edilen âyetlere dair gelen rivayetler haber-i vâhid kategorisindedir. Kur’ân metni ise tevâtür gibi kendisinde sağlamlık bakımından

25 Gördük, “a.g.m.”, s. 44.

26 Hanefî Şola, “Şîî-İmâmî Tefsir Geleneğinde Nesih”, *Mütefekkir*, cilt 7, sayı 14, 2020, s. 463.

27 Muhammed İsa Yüksek, “Bir İşkâl Çözüm Yöntemi Olarak Neshin Aidiyeti”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, cilt 25, sayı 3, 2021, s. 1079.

şüphe olmayan bir yolla sabittir. Bu nedenle haber-i vâhidin, Kur’ân’dan bir âyetin neshedilmiş/çıkarılmış olmasını kabul etmek için delil olarak kullanılması doğru değildir.²⁸

“Bakara Sûresi 180. Âyet Üzerindeki Nesih İhtilaflarının Tahlil ve Değerlendirilmesi” (Ahmet Yazıcı)

Nesh konusunun vasiyetle ilgili olan el-Bakara sûresi 180. âyet özelinde ele alındığı bu çalışmada Yazıcı, bu bağlamda ilgili âyetin içeriğini hem müfessir hem de fakihlerin görüşleri doğrultusunda tahlil etmiştir. Bizim bu makalemizde vurgulamak istediğimiz hususa da bir yönden kısaca değinen Yazıcı, âlimlerin bazen teoride savundukları görüşlerle pratikte çelişkiye düştüklerini ifade etmekte, teorik konuların uygulama alanı da göz önüne alınarak değerlendirilmesinin daha sağlam bir zemine oturacağı ve doğru sonuçlara ulaştıracağı kanaatini bildirmektedir.²⁹

“Kur’ân’da Nesh Tartışmaları Üzerine” (Mustafa Kara)

Kara, bu makalesini, Kur’ân âyetleri arasında neshin vuku bulup bulmadığına dair İslam âlimleri arasında bitmek tükenmek bilmeyen tartışmaların, tarafların birbirlerini itham ve ötekileştirmeye götürdüğü problemi merkezinde hazırlamıştır. Kara, Kur’ân’da neshin varlığına delil olarak gösterilen âyetleri bağlamsal açıdan inceleyerek bazı değerlendirmelerde bulunmuş, problemin temel nedeninin 2/el-Bakara:106 ve 16/en-Nahl:101. âyetlerdeki *âyet* lafzına yüklenen anlam ve bu anlam üzerinden yapılan yorumlar olduğunu tespit etmiştir. Yazara göre Kur’ân’da neshin değil, tahsis ve tedricîliğin mevcudiyetinden söz etmek mümkündür.³⁰

1.2. Kitap Bölümleri ve Bildiriler

“Nâsîh-Mensuh İlmini Bilmenin Tefsire Getirdikleri ve Götürdükleri” (Yakup Çiçek)

Bu çalışmasında Çiçek, neshin *bedâ’* ve *taḥṣîṣ*ten farkı, neshin şartları ve çeşitleri, neshi kabul eden ve etmeyenlerin delilleri gibi hususlara dair bilgiler vermiş, İslam âlimlerinden neshi kabul eden ve reddedenlerin aynı olayı

28 Mehmet Yolcu - Mikail Akboğa, “Nesh ile İlgili Rivayetlerde Söz Konusu Edilen Ayetler/ Sureler Meselesi”, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt 10, sayı 1, 2021, s. 124.

29 Ahmet Yazıcı, “Bakara Sûresi 180. Âyet Üzerindeki Nesih İhtilaflarının Tahlil ve Değerlendirilmesi”, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 19, 2021, s. 96.

30 Mustafa Kara, “Kur’ân’da Nesh Tartışmaları Üzerine”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 57, 2023, s. 126.

farklı ifadelerle beyân ettikleri tespitinde bulunmuştur.³¹ Yazara göre mesele açıklanırken tercih edilen farklı kavram ve ifadelerin sanki ortada büyük bir çelişki ve ihtilaf varmış gibi yansıtılmasının, dinî bilgisi ve alt yapısı zayıf olan halkın kafasını karıştırmaktan başka bir işlevi olmayacaktır.³²

“Kur’ân’da Nesh Konusuna Değişik Bir Yaklaşım” (Bedreddin Çetiner)

Çetiner bu çalışmasında nesh meselesine İslam ilimler tarihi boyunca müfessirlerin, fakîhlerin ve fıkıh usûlcülerinin tartıştıkları eksenin dışında farklı bir zaviyeden yaklaşarak nesh için farklı bir tanım yapmanın imkânını konu edinmiştir. Neshi, “ilâhî dinin, insanların müdahaleleri neticesinde ilâhîlik vasfının kaybolup beşerî bir sisteme dönüşmesi hâlinde ilâhî bir müdahale ile yeniden ilâhî bir sistem haline getirilmesi”³³ şeklinde tanımlayan Çetiner, çalışmasında bu tanımın nesh kavramı ile olan ilişkisini temellendirmeye yönelik izahlarda bulunmuştur.

“Kur’ân’da Neshi Kabul Etmeyenlerin Gerekçelerine Tahlili Bir Yaklaşım” (Mustafa Altundağ)

Çalışmasına, Türkiye’de son dönemlerde yapılan araştırmalarda Kur’ân’da neshin vuku bulmadığı görüşünün daha yoğun bir şekilde dile getirildiğini ifade ederek başlayan Altundağ bu tebliğinde hükmü mensûh metni bâki âyetler özelinde neshi kabul etmeyenlerin gerekçelerini tahlil ederek değerlendirmelerde bulunmuş, netice itibarıyla neshin Kur’ân’daki mevcudiyetini kabul etmeyenlerin görüşlerinin, neshi kabul edenlerin görüşlerini çürütecek düzeyde olmadığı tespitinde bulunmuştur.³⁴

“Nesh Problemi Bağlamında Mensûh Olduğu İddia Edilen Bazı Âyetlerin Hz. Peygamber Tarafından Tefsiri” (Ali Galip Gezgin)

Bildirisinde, neshi kabul edenler tarafından mensûh olduğu iddia edilen âyetler hakkında Hz. Peygamber’in tefsir mâhiyetinde herhangi bir açıklama yapıp yapmadığını tespit etmeyi amaçlayan Gezgin, *Kütüb-ü Tis ‘a*’da bu âyetlerin tefsirine dair Hz. Peygamber’den nakledilen rivayetleri tahlil etmiştir. Kur’ân’da metin olarak bulunduğu halde hükmü ortadan kaldırılan bir âyet hakkında

31 Yakup Çiçek, “Nâsih-Mensuh İlmini Bilmenin Tefsire Getirdikleri ve Götürdükleri”, *Kur’ân ve Tefsir Araştırmaları III*, (içinde), İstanbul, Ensar Neşriyat, 2002, s. 381.

32 Çiçek, “a.g.e.”, s. 382-383.

33 Bedreddin Çetiner, “Kur’ân’da Nesh Konusuna Değişik Bir Yaklaşım”, *Kur’ân ve Tefsir Araştırmaları III*, (içinde), İstanbul, Ensar Neşriyat, 2002, s. 386.

34 Mustafa Altundağ, “Kur’ân’da Neshi Kabul Etmeyenlerin Gerekçelerine Tahlili Bir Yaklaşım”, *Kur’ân ve Tefsir Araştırmaları III*, (içinde), İstanbul, Ensar Neşriyat, 2002, s. 440.

Kur’ân’ı tebliğ ve tebyîn ile vazifeli olan Hz. Peygamber’in hiçbir ikazının bulunmamasını dikkat çekici bulan Gezgin, bu durumun Kur’ân’da neshedilmiş bir âyet olmadığı anlayışını desteklediği kanaatindedir.³⁵

“İslam’da Asıl Olan Savaş mı? Klasik Nesh Teorisi Bağlamında Bir Değerlendirme” (Talip Özdeş)

Özdeş’in bu çalışmasındaki temel savı, Kur’ân’ın kendisi ile sonraki süreçte Kur’ân’ı/İslam’ı anlamak ve anlatmak için Kur’ân kaynak alınarak ortaya çıkmış ilim ve disiplinler vasıtasıyla yapılan yorumların eşdeğer sayılmaması gerektiğidir. İslam’ın savaştan mı barıştan mı yana olduğuna dair yanlış anlama ve neshe konu olan bazı âyetler hakkında değerlendirmelerde bulunan Özdeş’in tespitine göre problem tarihî süreç içerisinde Kur’ân ve İslam’ın anlaşılması için farklı ilim ve usûllerin teşekkül etmesi değil bu ilim ve usûller vasıtasıyla yapılan yorumların Kur’ân ile eşit seviyedeymiş gibi telakki edilerek mutlaklaştırılması, nesh gibi göreceli ve beşer mahsulü olan bir teorinin Kur’ân’ın asıl mesajının anlaşılmasının önüne set çekmesidir.³⁶

“Hicri İlk Üç Asır Bağlamında Nesh Meselesinin Tarihî Süreci Üzerine Bir Tahlil Denemesi” (Ömer Dinç)

Dinç, bu çalışmasında nesh konusunun ve kavramının ilk üç asırda nasıl algılandığını, konuya dair ihtilaf ve tartışmaların hangi zeminde ortaya çıkarak nasıl bir süreçten geçtiğini ortaya koymaya çalışmaktadır. Sahabenin neshi geniş bir anlam alanı için kullanırken tâbiûn döneminde bu alanın kademeli bir şekilde sınırlandığını ifade eden yazar,³⁷ tâbiûn sonrası dönemde neshin gitgide teorik bir düzlemde ve kelâm, hadîs gibi farklı disiplinlerde de tartışılmaya başlandığı bilgisini vermektedir.³⁸ Dinç’in konuyla ilgili nihâî kanaati, vahiy döneminden uzaklaştıkça nesh algısının farklılaştığı, içeriğinin de özünden uzaklaşarak farklı bir anlam sahasına kaydığıdır.³⁹

35 Ali Galip Gezgin, “Nesh Problemi Bağlamında Mensûh Olduğu İddia Edilen Bazı Âyetlerin Hz. Peygamber Tarafından Tefsiri”, *IV. Kutlu Doğum Sempozyumu*, (içinde), Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2002, s. 246.

36 Talip Özdeş, “İslam’da Asıl Olan Savaş mı? Klasik Nesh Teorisi Bağlamında Bir Değerlendirme”, *Değişen Ortadoğuda Kültür ve Siyaset*, (içinde), Ankara, Stratejik Düşünce Enstitüsü Yayınları, 2012, s. 252-253.

37 Ömer Dinç, “Hicri İlk Üç Asır Bağlamında Nesh Meselesinin Tarihî Süreci Üzerine Bir Tahlil Denemesi”, *III. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı - I*, (içinde), İstanbul, İlmî Etüdler Derneği, 2014, s. 212.

38 Dinç, “a.g.e.”, s. 217.

39 Dinç, “a.g.e.”, s. 218.

“Kur’an İlimlerine Ait Bir Kavram Olarak Neshin İşârî Yorumu” (Mehmet Selim Ayday)

Ayday, bu çalışmasında mutasavvıfların ve Şîî-Bâtînî-İsmâîlîlerin nesh konusuna yaklaşımını irdelemektedir. Kronolojik olarak işârî tefsirlerde yer alan neshin işârî yorumlarına ve akabinde Şîa’da ve Bâtînî-İsmâîlî düşüncedeki nesh telakkisine yer veren Ayday, netice itibarıyla zâhir ulemâsı ile tasavvuf ulemâsının nesh anlayışlarındaki ortak noktanın ‘değişim’ olduğunu, zâhir ulemâsının bu değişimi ahkâmı, tasavvuf ulemâsının ise ahlâkî davranışlarda gördüğünü söylemektedir.⁴⁰

1.3. Kitaplar

“Kur’an’da Nesh Meselesi” (Süleyman Ateş)

Nesh konusuna dair genel bilgiler vererek eserine başlayan Ateş konuyla ilgili bazı rivayet ve görüşlere yer verdikten sonra kesin kanaatini, Kur’an âyetlerinde kastedilen neshin Hz. Peygamber’e unutturulmuş yani mushafa hiç yazılmamış âyetler olduğu şeklinde ifade eder. Ateş’e göre nesh iddiasında bulunanlar dahi mensûh saydıkları âyetler için bunların bir hükmü olmadığını ve artık asla uygulanamayacağını söyleyememişler, ihtiyaç duyduklarında mensûh kabul ettikleri âyetleri delil olarak kullanmışlardır. Bu nedenle Kur’an’da yazılı bulunan her âyetin hükmü vardır ve geçerlidir. Ayrıca Ateş, önceki kitapların hükmünü ortadan kaldıran değil onları doğrulayan bir kitap olarak indirilmiş olan Kur’an’ın, önceki şeriatları nesh ettiği görüşüne de katılmamaktadır.⁴¹ Eserinin bundan sonraki bölümlerinde Ateş mensûh olduğu en çok iddia edilen bazı âyetleri ele almış ve bu âyetlerin aslında mensûh olmadığını ortaya koymaya çalışmıştır.

“Klasik Nesih Teorisi ve Çağdaş Tefsirciler” (Davut İltaş)

Bu çalışmanın müellifi olan Davut İltaş aslında İslam Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi’dir. Tefsir akademisyenlerine bir nevi cevap olarak kaleme alınmış olması nedeniyle bu başlık altında bu çalışmaya yer verilmiştir. Nesh konusuna ilgi duyan müfessirlerin diğer pek çok konuda olduğu gibi bu konudaki görüşlerinin de fıkıh usûlünden alınmış bilgilerden ibaret olduğunu ifade eden müellif, çalışmasını bazı tefsirci akademisyenler tarafından geleneksel anlayışa muhalif olarak benimsenen Kur’an’da nesh olmadığı görüşünün, usûlcülerin

40 Mehmet Selim Ayday, “Kur’an İlimlerine Ait Bir Kavram Olarak Neshin İşârî Yorumu”, *Kavramlar ve Kuramlar - Din Bilimleri*, (içinde), Mardin, Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, 2020, s. 36.

41 Süleyman Ateş, *Kur’an’da Nesh Meselesi*, İstanbul, Yeni Ufuklar Neşriyat, 1996, s. 11, 15.

ve klasik dönem müfessirlerinin bakış açısından değerlendirildiğinde haklı olmadığını ve pek çok yönden eleştiriye açık olduğunu ortaya koymak için kaleme aldığını dile getirmektedir.⁴² Eserinin ilk bölümünde klasik nesh teorisini neshin mâhiyeti, imkânı, konusu, şartları, bilinmesinin yolları ve çeşitleri başlıkları altında inceleyen İltaş ikinci bölümde neshin mâhiyet ve imkânına yönelik çeşitli iddialara dair değerlendirmelerde bulunmuştur. Üçüncü bölüm ise ed-Dihlevî'nin mensûh olarak kabul ettiği beş âyet ile neshi reddedenlerin çokça üzerinde durduğu Nisâ' sûresi 4/15-16. âyetler, neshi kabul etmeyen Süleyman Ateş (d. 1933), M. Sait Şimşek (d. 1951), Talip Özdeş (d. 1954) ve M. Zeki Duman (ö. 2013) gibi tefsir akademisyenlerinin bu âyetlere getirmiş oldukları yorumlar ve bu yorumlara klasik usûlcü ve müfessirlerin görüşlerinden yararlanılarak yapılan tenkitleri ihtiva etmektedir. Müellife göre neshi kabul etmeyenlerin konuyla ilgili yapmış oldukları bazı hatalar bulunmaktadır. Buna göre bahsi geçen tefsir akademisyenleri sünnete, sahabe ve tâbiûn görüşlerine dayanmak yerine âyetlerin bağlamlarına ve lafzî tahlillerine dayanmış, nesh meselesini ilgili olduğu esas alan olan fıkıh ve fıkıh usûlünden soyutlayarak sadece tefsirin meselesi gibi ele almışlardır.⁴³

“Neshin Problematik Tarihi” (Selim Türcan)

Türcan, bu çalışmasında nesh konusuna olan yaklaşımın, kişilerin ön kabulleri, inanç, mezhep ve Kitâb tasavvuru gibi çeşitli unsurlara göre şekillendiğinden hareketle konunun akademik değerinin tartışmaya açılmasında fayda olduğunu ifade etmekte ve başlangıçtan itibaren Müslümanların neshi nasıl algıladıkları, nesh konusunda ortaya çıkan ihtilafların hangi sebeplerden kaynaklandığı ve günümüzde Müslümanların neden bu konuyu halen tartışmaya devam ettikleri soruları ekseninde çalışmasını şekillendirdiğini söylemektedir.⁴⁴ Türcan eserinde meselenin duygusal ve tarihî arka planına da yer vererek farklı bir yaklaşımla vahiy dönemi, sistemleşme dönemi ve modern dönemde nesh konusunun nasıl algılandığı ve konuya dair tartışmaların hangi çerçevede cereyan ettiğini çeşitli başlıklar altında irdelemiştir. Nesh konusunun “Kur’ân’da nesh var mıdır, yok mudur?” sorusuna hapsedilmeyecek bir yaklaşımla ele alınması gerektiği görüşünde olan Türcan, geçmişten günümüze Müslümanlar arasında devam eden nesh tartışmalarına dair doğru çıkış noktasının, onun sadece ilmî bir mesele olmanın ötesinde anlamlar taşıdığını fark edebilmek olduğuna dikkat çekmektedir.⁴⁵

42 Davut İltaş, *Klasik Nesh Teorisi ve Çağdaş Tefsirciler*, Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2016, s. 7-8.

43 İltaş, *a.g.e.*, s. 378-379.

44 Selim Türcan, *Neshin Problematik Tarihi*, İstanbul, Otto Yayınları, 2017, s. 11.

45 Türcan, *a.g.e.*, s. 229.

“Kur’an ve Nesh Problemi” (Talip Özdeş)

Eserine nesh probleminin ortaya çıkışı ve problemin tarihi gelişimi ile ilgili meselelere değinerek başlayan Özdeş, birinci bölümde klasik nesh teorisini kısmen yahut bütünüyle kabul eden yaklaşımları değerlendirmektedir. İkinci bölümde nesh teorisine delâlet ettiği iddia edilen âyetleri ele alan Özdeş bu âyetlerde yer alan anahtar kavramları ele aldıktan sonra söz konusu âyetleri önce nüzûl sebepleri açısından sonra da bağlam ve üslûp yönünden tahlil etmektedir. “Şer’î bir hükmün daha sonra gelen şer’î bir delille kaldırılması” şeklindeki tarifin hicrî ikinci asırdan sonra yaygınlaştığını ifade eden Özdeş, ilim adamlarının probleme yaklaşımlarının, bu tarif karşısında aldıkları duruma göre belirlendiği tespitinde bulunmuş, klasik nesh teorisinin doğrudan vahye dayalı olan delillere değil bir takım sübjektif değerlendirme ve ictihâdî görüşlere dayandığı fikrine sahip olduğunu beyân etmiştir.⁴⁶

“Kur’ân’dan Usûle Nesih Kavramı” (Kutbettin Ekinci)

Neshin fıkıh veya tefsir ilimlerinden hangisi açısından bakılırsa bakılsın Kur’ân’ı doğru anlamayı ve yorumlamayı amaçlayan bir usûl konusu olduğunu vurgulayarak eserine başlayan Ekinci, bilimsel konuların tartışılmasında belirleyici olanın kavramlar olduğunu ifade etmekte, bu çalışmasının amacının, Kur’ân’ın nüzûl döneminden itibaren nesh kavramının tarihsel sürecini incelemek ve bu kavramın geçirdiği anlam evrelerini tespit etmeye çalışmak olduğunu ifade etmektedir.⁴⁷ Birinci bölümde kavram olarak neshi ele alan yazar “Kur’ân’ın Neshe Delâleti” başlıklı ikinci bölümde Kur’ân’da neshe dayanak olarak gösterilen âyetleri tahlil etmiştir. Günümüz anlayışında neshin nasıl karşılık bulduğunu ele alarak nesh karşıtlarının delillerinden bahseden Ekinci, neshin neden gerekli olduğunu açıklayarak çalışmasını tamamlamıştır. Yazara göre nesh Allah kelâmına nispet edilen bir eksiklik değil bilakis Allah’ın insanlara rahmeti, İslam şeriatının dinamik bir şekilde hayata yansımaya katkı sunacak bir strateji öğretisidir.⁴⁸

“Kur’ân-ı Kerim’de Nesih” (Remzi Kaya)

Eserinin ilk bölümünde neshin kavramsal çerçevesini çizerek neshin delilleri ve şartlarından bahseden Kaya, akabinde neshi kabul ve reddedenlerin görüşleri, Kur’ân’ın hadis ile neshi, diğer dinlerde nesh meselesi, neshi tanıma yolları, neshin kısımları ve *nesh*, *istisnâ* ve *tahşîş* kavramları arasındaki ilişkiye

46 Talip Özdeş, *Kur’an ve Nesh Problemi*, İstanbul, Fecr Yayınları, 2018, s. 176-177.

47 Kutbettin Ekinci, *Kur’ân’dan Usûle Nesih Kavramı*, Ankara, İlahiyât Yayınları, 2019, s. 13-16.

48 Ekinci, *a.g.e.*, s. 244-246.

dair bilgiler vermiştir. İkinci bölümde mushaf tertibine göre farklı kaynaklarda neshe konu olduğu zikredilen âyetleri ele alarak değerlendirmeler yapan müellif çalışmasının son bölümünü neshi yaygın olarak kabul edilen âyetlerin incelenmesine hasretmiştir. Nesh konusunda farklı görüşlere sahip olan âlimlerin iyi niyet taşıdığı düşüncesinde olan müellif⁴⁹ Kur'ân'da neshin sınırlı bir şekilde var olduğunu ve neshin bir eğitim ve tebliğ stratejisi olduğu kanaati taşıdığını beyân etmektedir.⁵⁰

“Kur'ân'ın Anlaşılmasında İki Mesele” (M. Sait Şimşek)

Şimşek bu eserinde Kur'ân'ın anlaşılmasında önemli olarak addettiği iki meseleyi ele almıştır. Bunlardan biri muhkem-müteşâbih diğeri ise nesh konusudur. İlgili bölümde konuya giriş yaptıktan sonra nesh literatürüne yer veren müellif neshin lügat ve ıstılah manası ile nesh taraftarlarının delillerine yer vererek akabinde bu delillerin tahlilini yapmıştır. Netice itibarıyla Hz. Peygamber'den “Şu âyet şu âyeti nesh etmiştir.” şeklinde sahih bir rivayet bulunmadığına göre mensûh olduğu iddia edilen âyetlerin ictihâdla belirlendiği görüşünde olan Şimşek, nesh meselesinin Kur'ân araştırmacısının önünü tıkadığı ve onu dar kalıplar içerisinde düşünmeye mecbur bıraktığı görüşündedir.⁵¹ Bu noktadan sonra nesh meselesini Kur'ân'ın geçmiş şeriatları nesh etmesi bağlamında ele alan Şimşek neshin önceki şeriatlar arasında da bulunduğunu ve dolayısıyla Kur'ân ile gündeme gelmediğini, neshin *bedā* ile ilgili olmadığını, Allah katında önceden bilinen bir planlama olduğunu ve Kur'ân'ın kendinden önce gelen kitapları doğrulamasının, onları nesh etmediği anlamına gelmeyeceğini beyân etmektedir.⁵²

2. Türkiye Tefsir Akademisinde Nesh Konusunda Yapılan Çalışmalara Dair Değerlendirme

Türkiye tefsir akademisinde nesh konusuna dair yapılan çalışmaların muhtevasını genellikle Kur'ân'da nesh kavramı, nesh teorisinin tarihçesi ve geçirdiği evreler, nesh anlayışının farklı boyutları, aralarında nâsîh-mensûh ilişkisi kurulan âyetlere dair değerlendirmeler ve Kur'ân'da neshin varlığı yahut yokluğunu ispat gibi konuların oluşturduğu görülmektedir. İlgili çalışmalarda bu konuların incelenmesi elbette gereklidir ve doğaldır. Bununla birlikte işlenmesinin elzem olduğunu düşündüğümüz konunun aktüel değerine pek ilgi gösterilmemiştir. Zira “Tefsir dinamik bir ilimdir ve maksadı da Kur'ân'ın her

49 Remzi Kaya, *Kur'ân-ı Kerim'de Nesh*, İstanbul, Yağmur Yayınları, 2020, s. 199.

50 Kaya, *a.g.e.*, s. 200-201.

51 M. Sait Şimşek, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında İki Mesele*, İstanbul, Hikmetevi Yayınları, 2021, s. 127.

52 Şimşek, *a.g.e.*, s. 157.

çağdaki ve coğrafyadaki insana hitabını ortaya koyabilmektir. Kur'ân'ı güncelle ile ilişkilendirerek, mevcut sosyo-kültürel çevrenin soru ve sorunlarını gözeterek yapılacak bir tefsir faaliyeti Kur'ân'ı anlama ve günümüzün insanına anlatma hususunda istenilen seviyeye daha yaklaşmış olacaktır.⁵³ Neshe dair çalışmalarda ise konunun bu yönüne neredeyse hiç vurgu yapılmadığı görülmektedir ki kanaatimizce bu, büyük bir eksiklik. Zira konu doğrudan pratik hayatla ilişkilidir ve tefsir sahasında yapılan çalışmaların, meselelerin teorik çerçevesi ve tarihçesinin yanı sıra güncel hayattaki karşılıklarına dair bir söz söylemesi de beklenir.

Türkiye tefsir akademisinde nesh konusuna dair yapılmış olan çalışmaların bir diğer genel özelliği, geçmiş dönemlerdeki müfessirlerin çoğunda da görülebileceği üzere, tefsir akademisyenlerinin de meseleyi fıkıh ilminin nesh tanımı, kavramları ve usûlü ile ele almış olmalarıdır. “Neshi kabul etmeyenlerin, sonraki dönemlerde çerçevesi çizilen nesh algısıyla meseleye bakmaları, neshin Hz. Peygamber dönemindeki vaki oluşunu sağlıklı bir şekilde değerlendirmelerine pek fazla imkân vermemektedir.”⁵⁴ şeklindeki eleştiri de tefsir akademisyenlerinin bu yaklaşımının bir sonucu olsa gerektir. Neshi kabul etmeyenlerin, en azından bir kısmının, neshe karşı itirazlarının zaten sonradan yapılmış nesh tanımı ve ahkâm kapsamında oluşturulmuş nesh içeriğine olduğu kanaatindeyiz. Zira neshi kabul etmeyenler, daha sonraki dönemlerde nesh olarak kabul edilecek Hz. Peygamber döneminde yaşanmış birtakım durumları nas-olgu ilişkisi ve tadrîcîlik kapsamında değerlendirmektedirler ki bir müfessirin/ tefsir ilmi üzerine çalışan bir kimsenin meseleyi bu perspektif ile ele almasının en doğru yaklaşım olacağı düşüncesindeyiz. Bununla birlikte Türkiye tefsir akademisinde neshe dair yapılan çalışmalarda, yukarıda zikrettiğimiz birkaç istisna hariç tutulacak olursa, bu perspektifin benimsenmiş olduğunu söylemek zordur. Bundan sonraki başlıkta ele alacağımız nesh konusunun aktüel değerine dair değerlendirmelerde de görüleceği üzere müfessirlerin/tefsir ilmi ile iştigal eden akademisyenlerin meseleye genel itibarıyla fıkıh ilminin bakış açısıyla yaklaşmaları, Kur'ân'ın anlaşılmasına güncel olarak bir katkı sağlamadığı gibi cevap verilmesi zor soruları gündeme getirmekte ve çözülmesi gerekli olan problemler oluşturmaktadır.

53 Nurullah Denizer, “Hacı Mehmet Necip Efendi'nin A'zamü't-Ta'zîmât fî Tefsir-i Süreti'l-Hücurât Tefsirinin Transkripsiyonlu Metni ve Değerlendirmesi”, *Tefsir Araştırmaları Dergisi*, cilt 7, sayı 1, 2023, s. 45.

54 Dinç, “a.g.e.”, s. 208.

3. Kur'ân'da Neshin Varlığı Meselesinin Aktüel Değeri

Kur'ân-ı Kerîm insanlara kendisini doğru anlamaları ve anladıklarını uygulamaları için gönderilmiş ilâhî kelâmdır. Bu maksat vahiy döneminde Hz. Peygamber'in Kur'ân'ı açıklaması ve uygulaması ile yerine getirilmiştir. Hz. Peygamber sonrası dönemde, Müslümanların hâkimiyet alanının süratle genişlemesi, farklı milletlerden İslam'ı kabul edenlerin sayısının artması ve nüzûl dönemi ile muhatapların arasındaki mesafenin gitgide açılmasıyla ortaya çıkan yeni soru ve sorunların çözümü noktasında Kur'ân'dan doğru şekilde istifade edilmesine yönelik faaliyetler hız kazanmıştır. Bu kapsamda Kur'ân ile ilgili bilgilerin toplanması, bu bilgilerin nasıl kullanılması gerektiğine dair çeşitli anlayışların ortaya çıkması, âyetlerin anlam ve maksatlarına yönelik açıklamalar yapılması tefsir ilminin teşekkülüne zemin hazırlamıştır. Tefsir ilmi ile bağlantılı olan *tefsir usûlü*, tefsir faaliyetinin hangi yol izlenerek ve hangi kaideler çerçevesinde yapılması gerektiği; *Kur'ân ilimleri* ise tefsir yapılırken hangi bilgilerden yararlanılacağı ile ilgilidir. Tefsir usûlünde her ne kadar herkesi bağlayıcı ve kendisinden hâli kalınamayacak bazı kaideler olsa da tefsir faaliyetini gerçekleştirecek olan müfessirin kendine has eğitimi, ilmî alt yapısı, içinde bulunduğu sosyo-kültürel ortam ve benzeri durumları ile bağlantılı olarak tefsir usûlü önemli ölçüde öznellik arz eder. Müfessir, tefsir yaparken kullanacağı bilgileri (Kur'ân ilimleri, rivayetler, pozitif bilimlere dair veriler vb.) kendine özgü bir yaklaşımla ele alır ve kullanır. Dolayısıyla her bir müfessirin kendine özgü bir usûlü olduğu söylenebilir ki aslında bu kaçınılmaz ve diğer yandan da gerekli bir husustur. Zira usûl, tek bir elden bir defada çıkan ve bir daha değiştirilemez bir şey değildir. Usûl, uzun bir süreç içerisinde farklı yaklaşımların birbirlerine eklenmesi, faydalı olanın alınıp faydasız olanın ayıklanması ile oluşur. Bu bakımdan usûl dinamik olmalıdır ve bu özelliği taşıdığı ölçüde yararlı ve işlevsel olur.⁵⁵

Tefsir usûlünün oluşturulmasında ve tefsir faaliyetinin gerçekleştirilmesinde müfessirin müracaat ettiği kaynaklarından biri olan Kur'ân ilimlerinin temelde amacı, vahiy ortamının diliyle ve sosyal-psikolojik çevresiyle muhabata sunulmasıdır.⁵⁶ Müfessir bu bilgilerden yararlanarak kendisine bir yöntem belirler ve âyetleri bu çerçevede anlamlandırır. Misâlen müfessirin Mekki-Medenî meselesini nasıl değerlendirdiği, nüzûl sebebi rivayetlerini hangi

55 İsmail Çalışkan, "Tarihte ve Günümüzde Kur'an İlimleri ve Tefsir Usûlü (Kur'an ve Tefsir Akademisi)", *Marife*, cilt 8, sayı 2, 2008, s. 254-255.

56 İbrahim Görener, "Tefsir Oluşturan Sorular ve Tefsir Formlarının Oluşum Süreci", *Tarihten Günümüze Kur'an'a Yaklaşımlar*, (içinde), İstanbul, İlim Yayma Vakfı, 2010, s. 147.

ölçütlere göre kabul edip etmediği, muhkem-müteşâbih anlayışı gibi hususlar, âyetlere verilecek anlamın ve yapılacak yorumun farklılaşmasına sebep teşkil ederler. Bu noktada önemli bir diğer mesele ise Kur'ân ilimlerine dair bilgilerden yararlanılarak yapılan açıklamaların çıktı olarak tefsir ilmine ve güncel hayata sağladığı katkı ve kattığı değerdir. Bu kısımda, sahabe döneminden beri bahis konusu edilen, Kur'ân ilimleri sıralamasında başlarda zikredilen ve hakkında hatırı sayılır bir literatür oluşmuş nesh konusunun günümüz tefsir faaliyetleri içerisindeki aktüel değerinden bahsedilecek ve konuya dair bazı mülahazalarda bulunulacaktır.

Mâhiyeti ve konusu itibarıyla nesh, Kur'ân ilimleri içerisinde pratik hayata en çok etki eden ve dolayısıyla en yüksek aktüel değere sahip Kur'ân ilimlerinden biri sayılabilir. Her ne kadar herhangi bir alana tahsis edilmeksizin “sonra nâzil olmuş bir âyetin, önce nâzil olmuş bir âyeti değiştirmesi” olarak tanımlanması daha uygun olsa da⁵⁷ nesh klasik kaynaklarda genellikle ahkâmla ilgili olarak tanımlanmıştır ve şârî tarafından konulmuş bir hükmün yeni bir hükümlle değiştirilmesini ifade eder.⁵⁸ Bu durumda önce gelen hükmün uygulaması kaldırılmış, hükme medâr olan meseleye dair yeni bir hüküm gönderilmiş ve insanların artık bu yeni hükümlle amel etmeleri irade olunmuştur. İşte Kur'ân'ın anlaşılmasında neshin

57 Zira neshin tefsir ilmi açısından, fıkıhçıların ahkâm sınırlarına hapsedtikleri gibi değil, nas-olgu ilişkisi bağlamında bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirilmesi gerekir. İbn Abbas'tan (ö. 68/687-88) nakledilen, “Bir âyetin başka bir âyeti değiştirmesi” şeklindeki nesh tarifi de bu görüşü desteklemektedir (Ebü 'Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm, *en-Nâsih ve'l-Mensüh fî'l-Kur'ânî'l-'Azîz*, thk. Muhammed b. Şâlih el-Müdeyfir, Riyâd, Mektebetü'r-Rüşd, 1990, s. 6, 14). Bununla birlikte gerek geçmişteki tefsir külliyatında gerekse Türkiye tefsir akademisinde nesh konusu genellikle fıkıhçıların bakış açısıyla ahkâm çerçevesinde ele alınmıştır.

58 Ebü'l-Ferec Cemâlüddin Abdurrahmân b. 'Alî b. Muhammed İbnü'l-Cevzî, *Nâsihu'l-Kur'ân ve Mensühuh*, thk. Huseyn Selim Esed ed-Dârânî, Dimaşk-Beyrüt, Dâru's-Sekâfetil-'Arabiyye, 1990, s. 114; Ebü'l-Kâsım Şerefüddin Hibetullâh b. 'Abdirrahîm b. İbrâhîm İbnü'l-Bârizî, *Nâsihu'l-Kur'ânî'l-'Azîz ve Mensühuh*, thk. Hâtim Şâlih ed-Dâmin, Beyrüt, Müessesetü'r-Risâle, 1998, s. 19; Ebü 'Abdillâh Bedrüddin Muhammed ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebü'l-Fađl İbrâhîm, cilt 2, Kâhire, Dâru't-Turâs, 1984, s. 33; Muhyiddin Muhammed b. Süleymân Kâfiyeci, *et-Teysîr fî Kavâ'idî 'İlmi't-Tefsîr*, thk. Muştafa Muhammed Hüseyn ez-Zehbî, Kâhire, Mektebetü'l-Çudsî, 1998, s. 61; Ebü'l-Fađl Celâlüddin 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Huđayrî es-Süyüfî, *el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebü'l-Fađl İbrâhîm, cilt 3, Beyrüt, el-Mektebetü'l-'Aşriyye, 1997, s. 61; Muhammed 'Abdu'l-azîm ez-Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Fevvez Ahmed Zemerlî, cilt 2, Beyrüt, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1995, s.138; İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993, s. 122; Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü*, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2003, s. 160, Mehmet Akif Koç (ed.), *Tefsir El Kitabı*, Ankara, Grafiker Yayınları, 2015, s. 332.

aktüel değeri, müfessirin bu noktadaki yaklaşımına göre ortaya çıkacaktır. Şöyle ki, hangi âyetin nâsîh hangi âyetin mensûh olduğuna ilişkin Kur'ân'ın kendisinde ve Hz. Peygamber'in hadislerinde herhangi bir izâhât bulunmamaktadır. Bu durumun doğal bir sonucu olarak müfessirler tarafından aralarında nâsîh-mensûh ilişkisi kurulan âyetlerin sayısı değişkenlik göstermektedir. Diğer bir deyişle hangi âyetlerin hangi âyetleri nesh ettiği hususunda bir ittifak bulunmamakta, nâsîh-mensûh ilişkisi içerisine sokulan âyetler müfessirin Kur'ân algısı ve nesh anlayışına göre belirlenmektedir. Bu durumda söz konusu hükümlere muhatap olan Müslümanların neye göre ve nasıl hareket edecekleri, pratik hayata yansımaları önemli bir problem teşkil etmektedir. Zira bir müfessire göre mensûh olan yani artık uygulamadan kaldırılmış olan hüküm diğer bir müfessire göre mensûh değildir ve halen yürürlüktedir. Müslümanların, nesh konusunda farklı görüşlere sahip müfessirlerden hangisinin yaklaşımını hangi ölçütleri esas alarak tercih etmesi gerektiği meselesi bir yana bu hal, söz konusu iki müfessirin görüşlerini tercih eden iki grubun, aynı mesele hakkında farklı uygulamalarda bulunması sonucunu ortaya çıkaracaktır. Bunun neticesinde Müslümanlar arasında aynı meseleye dair farklı hükümlere/uygulamalara tâbî olan grupların ve dolayısıyla tefrikanın oluşması kaçınılmazdır. Mamafih geçmişten günümüze nesh konusunun seyrine ve İslam toplumuna yansımalarına bakıldığında böyle bir tefrika ve çatışmanın olduğu müşahade edilmemiştir. Kanaatimizce bu durumun en başta gelen sebebi, neshin varlığını kabul eden müfessirlerin kendi anlayışlarına göre mensûh olan âyetleri belirttikten sonra meselenin sonucuna yani pratik hayata yansımalarına dair herhangi bir görüş beyân etmemeleridir. Müfessirler mensûh âyetleri tayin ettikten sonra artık onlarda bulunan hükümlerin katıyetle terk edilerek mutlak surette nâsîh âyetlere göre amel edilmesi gerektiğine ve nâsîh âyet geldikten sonra mensûh âyete göre amel etmenin hükmüne dair herhangi bir söz söylememişlerdir. Eğer bir hüküm ortadan kaldırıldıysa ve yerine yeni bir hüküm geldiyse eski hüküm işlevsiz bir duruma düşer. Nâsîh hüküm yürürlükte iken mensûh hükmü uygulamanın anlamsızlığı bir yana, bir müeyyidesi de bulunmalıdır. Bununla birlikte ne tefsirlerde ne usûl kitaplarında ne de neshe dair yapılan çalışmalarda bu hususlara dair açıklamalar bulunmamaktadır. Mesele neshin varlığı/yokluğu, varlığının/yokluğunun delilleri, hangi âyetlerin nâsîh, hangilerinin mensûh olduğu ve nesh konusunun tarihçesi çerçevesinde işlenmekte ancak bu noktadan sonra yani tam da uygulama alanında nasıl bir karşılık bulacağı raddeye gelince bıçak gibi kesilmektedir. Bu durum da kimi çevreler tarafından kabulünün 'iman konusu' haline getirildiği neshin yalnızca teorik düzlemde tartışılan, pratik hayata herhangi bir yansımaları olmayan bir mesele olarak telakki edildiği düşüncesini akıllara getirmektedir.

Kur'ân'da neshin bulunduğu görüşünde olanlara göre şeriatın maksadı insanların maslahatlarının gözetilmesidir. Maslahatlar ise durum ve şartlara göre değişkenlik arz edebilir. Bu nedenle kullarının maslahatını en iyi bilen Allah'ın göndermiş olduğu hükümlerin durum ve şartlara göre değişmesi son derece olağandır. Neshi kabul edenlerin meseleyi, insanların yaşadığı hayat şartlarının değişkenliği açısından ele almaları dikkate değer bir yaklaşım olmakla birlikte bu anlayış neshin klasik tanımından hareketle değerlendirildiğinde, Kur'ân metninin değişmez bir karakter arz etmesine karşı mensûh olduğu kabul edilen âyetlerde bulunan hükümlerin sonsuza kadar yürürlükten kaldırıldığı ve dolayısıyla geçersiz olduğu neticesini gündeme getirir. Kur'ân'ın bir kısım âyetinin diğer bir kısım âyetlerinin hükümlerini ebediyen geçersiz kıldığı şeklindeki bu kabullenme; hükümlerin tadrîcî gelmesi, insanların maddî ve manevî yönden değişime hazırlanması, Allah'ın insanlara mühlet vermesi, bazı hükümleri tehir edip kolaylaştırması gibi vahyin indirilişinde gözetilmiş olan esnekliği gösteren durumları sadece tenzîl/asr-ı saadet dönemi ile sınırlı kılarak tarihe hapsedmektedir.⁵⁹ Diğer bir deyişle bu anlayış, Kur'ân'ın olgu ve olayların değişkenlik ve dinamikliğini göz önünde bulundurarak tek bir seferde değil de yirmi üç yıllık bir müddet zarfında peyderpey indirilmesine muhalif bir anlayıştır. Zira Kur'ân'ın indirildiği dönemde değişkenlik gösteren olay ve olgular sonraki dönemlerde de bu özellik ve karakterlerini korumuştur ve bundan sonra da koruyacaktır. Bu açıdan bakıldığında bazı âyetlerin bazı âyetleri nesh ettiği görüşünün bir bakıma tarihselci bakışı yansıttığı düşünülebilir. Zira neshi kabul edenlere göre nâsîh âyetlerdeki hükümler bir daha değişmemek üzere indirilmiş ve indirilmiş olduğu tarihsellikte kalmıştır. Bu anlayış tam bir hukukçu mantığının ürünüdür ve müfessirde bulunmamalıdır. Zira hukukçular net bir hükme ulaşmak için hükme en uygun âyeti almak zorundadırlar. Konuyla ilgili mushaftaki diğer âyetlerin varlığı, kesin hükme ulaşmanın önünde bir engeldir ve bu engeli aşmanın en kestirme yolu 'kesin neshedilme'dir. Hâlbuki mensûh hükme konu olan olay ve olgunun, nâsîh âyetin gelmiş olduğu zamandan sonra yeniden gerçekleşme ihtimali her daim bulunmaktadır. Bu durumda nâsîh âyet, kendisinden sonra meydana gelmesi mümkün olan olay yahut olguyla ilgili olan hükmü iptal etmiş, konuyla ilgili hükmü kendi tarihselliğine hapsedmiştir. Hâlbuki mensûh âyetin hükmü neshedilmemiş olsa, nâsîh âyetin gelişinden sonra mensûh âyetin indirildiği ortam ve şartların söz konusu olduğu bir durumda mensûh âyetin hükmü ile de amel edebilmek söz konusu olacaktır ki bu, Kur'ân'ın donuk değil dinamik ve her şartı göz önünde bulunduran yapısı ile daha muvâfiktir. Kur'ân'da bulunan ahkâmla ilgili bazı âyetleri tarihsel kabul ederek farklı perspektiflerde

59 Özdeş, "Vahiy-Olgü İlişkisi Açısından Nesh'e Getirilen Yorumlara Eleştirel Bir Yaklaşım", s. 42.

yorumlama çabaları şiddetle eleştirilirken aslında bundan pek bir farkı olmayan bazı âyetlerin hükmünün nesh teorisi ile iptal edilerek nâsîh âyetlerin çerçevesine münhasır kılınmasının benzer eleştirilere tâbî tutulmaması düşündürücüdür. Zira bu yaklaşım, bütünlük içerisinde düşünüldüğünde, Kur'ân'ın nüzûl sürecinde olduğu gibi her zamanı ve zemini göz önüne alarak olay ve olguların değişkenliğini göz ardı etmemesi yani aktüelliğini sürekli korumasıyla, insanı ve toplumları bütün boyutlarıyla kuşatarak hidayete yönlendirmesiyle ve fitratı esas almasıyla uyuşmamaktadır. Aralarında nâsîh-mensûh ilişkisi kurulan âyetlerin “bir hükmün diğerini iptali” olarak değil de Allah'ın “şartlara göre alternatif çözümler sunması” şeklinde anlaşılması, Kur'ân'ın farklı gelişen olay ve olgular karşısındaki işlevselliğine ve hâliyle aktüelliğine daha uygun olacaktır.⁶⁰

Nesh meselesinin aktüel yansımalarına dair bir diğer husus ise Kur'ân'da neshin varlığını kabul ve reddedenlerin durumudur. Bazı kaynaklarda neshin İslam akâidi ile ilgili bir mesele değil tefsir ilminde bir sistem niteliğinde olduğu ve bu nedenle Kur'ân'da neshin varlığının reddinin küfrü gerektirmeyeceği zikredilmektedir.⁶¹ Bu prensip ilk bakışta konuyla ilgili ihtilafın hangi tarafında bulunduğu bir tercih meselesi olduğu ve yapılan tercihin imânî bir problem ortaya çıkarmayacağı izlenimi oluşturmaktadır. Bununla birlikte mesele derinlemesine düşünüldüğünde yapılan tercihin karşı taraf açısından imânî bir problem ortaya çıkarabileceği söz konusu olabilir. Şöyle ki, neshi kabul edenler açısından bakıldığında neshi kabul etmeyenler imânî bir problem içerisine girmezler. Ancak neshi kabul etmeyenler için neshi kabul edenlerin durumu böyle değildir. Zira neshi kabul etmeyenlere göre neshi kabul edenler, vahiy olarak Hz. Peygamber'e indirilmiş olduğu sabit olan bir âyetin hükmünü bir anlamda yok saymaktadırlar. Elbette ki bu, Bağara sûresi 85.⁶² âyette ifade edilen vahyin bir kısmına inanıp bir kısmına kasıtlı olarak inanmama gibi bir durum olmayıp Kur'ân'ın anlaşılması yolunda bir usûl ve tercih meselesidir. Yine de bu tercih itikâdî olarak problemleri bir durum ortaya çıkarmaktadır ki bu da yukarıda da belirtildiği gibi mushaflarda yazılı bulunan bir âyetin hükmünün artık geçersiz olduğu kabulüdür. Kur'ân'da neshin varlığı ve mâhiyetine dair Kur'ân'ın kendisinde açık bir âyet, sahih olsun olmasın Hz. Peygamber'den

60 İsmail Aydın, *Kur'an İlimleri ve Tefsir Usûlü*, İzmir, Tibyan Yayıncılık, 2014, s. 53-54. Ayrıca bkz. Celal Kırca, “Tenzil Yönteminin Tarihselliği Problemi ve Kur'an Yorumuna Olan Etkisi”, *Kur'an Mesajı İlmî Araştırmalar Dergisi*, sayı 2, 1997, s. 55-56; Mustafa Şentürk, “Kur'ân'ın İndiği Ortamı İnceleyen İlimler”, *Tefsir Usûlü*, İstanbul, Lisans Yayıncılık, 2023, s. 170-175.

61 Cerrahoğlu, *a.g.e.*, s. 125; Demirci, *Tefsir Usûlü*, s. 164.

62 “... Yoksa siz Kitab'ın (Tevrat'ın) bir kısmına inanıp, bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz? Artık sizden bunu yapanın cezası, dünya hayatında rezil olmaktan başka bir şey değildir. ...”

nakledilen bir rivayet de bulunmadığına göre nesh denilen olgunun icthâdî olduğu anlaşılmaktadır. Her ne kadar es-Süyûfî sahih bir nakil olmadan ve âyetler arasında bir çelişki tespit etmeden müfessirlerin ve müctehidlerin nesh ile ilgili iddialarını dikkate almamak gerektiğini, neshin re'y ve icthâdla değil ancak rivayet ve tarih bilgisiyle bilinebileceğini söylese de⁶³ neticede Kur'ân'da hangi âyetin diğer hangi âyeti/âyetleri nesh ettiği, tefsir külliyatında sahabeden gelen bazı rivayetlere ve müfessirlerin tercihlerine dayanmaktadır.⁶⁴ Açık ki Kur'ân ve sahih sünnetin delil olma değeri ile sahabeden gelen naklin delil olma değeri aynı seviyede değildir. Eğer sahabe kavli bir Kur'ân âyetine ve Hz. Peygamber'in sözlü veya fiilî sahih sünnetine dayandırılmıyorsa, icthâd mesabesindedir. Kaldı ki müfessirler nâsîh ve mensûh olan âyetleri belirttikleri her yerde bu görüşlerini herhangi bir habere veya sahabeden nakledilmiş bir rivayete de dayandırmamakta yani bu hükmü kendi icthâdları ile vermektedirler. Bu durumda “Hz. Peygamber'e vahiy olarak indirildiği sabit olan bir nassın hükmünün icthâd ile yürürlükten kaldırılması hangi usûl kaidesi ile izâh edilebilir?” sorusu gündeme gelmektedir. Bu bağlamda akla gelen bir başka soru ise “Nâsîh ve mensûh âyetlerin tespiti icthâda dayalı ise günümüzde de icthâd edilerek bazı âyetlerin mensûh olduğu iddia edilebilir mi?” sorusudur. Buna kapı aralanması ise ‘keyfî bir din’ oluşturma tehlikesini beraberinde getirecektir.⁶⁵

Görüldüğü gibi Kur'ân'da neshin varlığı meselesi aktüel açıdan ele alındığında gündeme farklı soru ve sorunlar gelmektedir. Bununla birlikte gerek tefsirler

63 es-Süyûfî, *a.g.e.*, cilt 3, s. 71.

64 Kanaatimizce rivayetlerde geçen “Bu âyet şu âyeti nesh etti, bu âyet ile şu âyet neshedildi” ve benzeri ifadeler, “Kur'ân'ın Kur'ân ile tefsiri” tabirine benzemektedir. Şöyle ki “Kur'ân'ın Kur'ân ile tefsiri” ifadesine bakıldığında ilk bakışta sanki Kur'ân'ın bir âyetinin, başka bir âyetini işaret ederek kendisini açıkladığı zannı oluşmaktadır. Hâlbuki birbirlerini açıklayan iki âyet arasındaki ilişkiyi kuran müfessirdir. Bir müfessir *a* âyetini *b* âyeti ile tefsir ederken başka bir müfessir aynı âyeti *c* âyeti ile tefsir edebilir. Dolayısıyla “Kur'ân'ın Kur'ân ile tefsiri” aslında icthâda dayalı bir tefsir yöntemidir. Benzer bir durum nesh ile ilgili olarak rivayetlerde geçen “Bu âyet şu âyeti nesh etti, bu âyet ile şu âyet neshedildi” gibi ifadelerde de söz konusudur. Bu ifadelerde her ne kadar âyetlerin birbirini nesh ettiği gibi bir izlenim oluşsa da hangi âyetin hangi âyeti nesh ettiği -ne Kur'ân'da ne de Hz. Peygamber'den nakledilen haberlerde bu konuya dair sahih olsun yahut olmasın bir bilgi olmadığından hareketle- ya rivayet sahibinin ya da rivayet sahibinin kendisinden nakilde bulunduğu kişinin icthâdına dayanmaktadır.

65 Tefsir sahipleri arasında icthâd ile neshi dile getiren tek kimsenin Mâtürîdî (ö. 333/944) olduğu dile getirilmektedir. Hz. Ömer'in müellefe-i kulûba zekât vermemesini icthâd olarak yorumlayan Mâtürîdî buradan hareketle icthâd ile neshin câiz olduğuna hükmetmiştir. Bkz. Ali Karataş, *İmâm Mâtürîdî -Kur'ân'ı Kur'ân'la Te'vil-*, İstanbul, Yesevi Yayıncılık, 2014, s. 292-293, Macit Yüksel, “İmâm Mâtürîdî'ye Göre Kur'ân'dan Bir Hükmün İçtihat ile Neshi”, *Hikmet Yurdu*, cilt 2, sayı 4, 2009, s. 127-136. Konuyla ilgili ayrıca bk. Ekinci, *a.g.e.*, 91-107.

gerekse nesh konusuna dair yapılan çalışmalar büyük ölçüde âlimlerin geçmişte meseleye dair ortaya koydukları görüşleri nakletmek ve meseleyi teorik düzlemde ele almaktan öteye geçmemekte, konunun güncel hayata olan etkisi üzerinde durmamaktadır. Eğer Kur'ân'da neshin varlığı kabul ediliyorsa bunun hangi âyetler üzerinde olduğunun tespiti, Müslümanların hangi nesh yaklaşımını esas alarak nâsîh-mensûh âyetlere göre amel etmesi yahut etmemesinin standardının belirlenmesi, hangi âyetlerin nâsîh-mensûh olduğu ve farklı nesh telakkilerini kabul edenlerin birbirlerine göre durumu gibi meseleler, konunun güncel hayatı doğrudan etkileyen ve cevap bekleyen yönlerini oluşturmaktadır. Zira Kur'ân'ın her zaman ve zemine hitap etme vasfı, onun nasıl anlaşılması gerektiğini ortaya koyan usûlün dinamik olmasıyla ve güncel durumu göz önünde bulundurarak mevcut soru ve sorunlara cevap verecek şekilde kendisini güncelleyerek canlı tutması ile daha bariz bir hal alacaktır.

Sonuç

Maksadı Kur'ân'ı doğru anlamak ve anlatmak olan tefsir ilmi, konu edindiği Kur'ân'ın her zaman ve zemine hitap etme özelliği ile bağlantılı olarak onun anlamlarını farklı tarihî, sosyal ve kültürel şartlara aktarabilme özelliğine sahip bir ilimdir. Bu vasfından dolayı tefsir ilminin durağan değil dinamik olması, vahyin içeriğini farklı şart ve ortamlara en uygun şekilde yansıtabilmesi beklenir. Bunun sağlanması için tefsir usûlü ve Kur'ân ilimlerinin aktüel değerini saptamak ve bu disiplinlerin altında yer alan konuları güncel ilmî çalışmalara ve hayata hitap edebilecekleri şekilde yeniden değerlendirmek gerekir.

Kur'ân ilimleri, Kur'ân'ın anlaşılması çalışmasına zemin teşkil eden bilgilerin çeşitli başlıklar altında tasnif edildiği bir külliyyattır. Nâsîh-Mensûh da bu külliyyat içerisinde yer alan ve İslam ilim tarihinde hakkında hatırı sayılır bir literatür oluşmuş Kur'ân ilimlerinden biridir. Türkiye tefsir akademisinde de nesh konusuna farklı açılardan yaklaşan önemli ilmî çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar muhteva, yöntem ve sonuçları açısından tarafımızca analiz edildiğinde şu neticelere ulaşılmıştır:

- Türkiye tefsir akademisinde nesh konusuna dair çalışmaların içeriğini genel itibarıyla neshin mâhiyeti, içeriği, nesh teorisinin ortaya çıkmasına yol açan sebepler, nesh teorisinin tarihçesi, Kur'ân'da neshin varlığı veya yokluğunu ispat sadedinde ileri sürülen âyetler ile buna bağlantılı olarak mensûh addedilen âyetlerin neden mensûh olduğu veya olamayacağını delillendirmeye yönelik değerlendirmeler gibi konuların oluşturduğu görülmektedir.

- Türkiye tefsir akademisinde Kur'ân'da neshin varlığına/yokluğuna dair bir ittifak bulunmadığı görülmektedir. Araştırmacıların neshin farklı anlam ve kapsam alanlarını esas alarak görüşlerini ortaya koymasının, konu hakkındaki tartışmaların çeşitlenmesi ve bir uzlaşa sağlanamamasının en önemli sebebinin nesh kavramının tarihi süreç içerisinde farklı anlam ve kapsamlarda kullanılması olduğu söylenebilir. Bu yönüyle nesh konusuna dair yapılan çalışmalardaki içeriğin önemli bir kısmının “Kur'ân'da nesh vardır/yoktur.” önermeleri minvalinde dönmesinin, nesh kavramının ıstılahta ortak bir manada kullanılmamasından kaynaklandığını söylemek mümkündür. Bu bağlamda kanaatimiz, Kur'ân ve Sünnet'te net bir delil olmaması hasebiyle Mushaf'ta hükmü neshedilmiş bir âyetin bulunmadığı, nesh meselesinin nas-olgu ilişkisi içerisinde değerlendirilmesi gerektiği yönündedir.
- Türkiye tefsir akademisinde konunun ekseriyetle fıkıh usûlünün nesh tanımı, verileri, ıstılahları ve yaklaşımıyla işlendiği müşahede edilmiştir. Kanaatimizce bunun en başta gelen sebebi, neshin gelenekte “şer'î bir hükmün daha sonra gelen şer'î bir delille kaldırılması” şeklindeki tarifinin baskın bir şekilde yaygınlaşarak kabul edilmesi ve İslam ilim tarihi boyunca konunun neredeyse tamamen 'ahkâm' odaklı olarak ele alınmış olmasıdır. Fıkıh/İslam hukuku âlimlerinin konuyu bu minvalde ele almaları son derece doğaldır. Bununla birlikte tefsir ilmi ile iştiğal edenlerin neshi yalnızca 'ahkâm' alanına hapsedmeyip nas-olgu ilişkisi üzerinden daha bütüncül bir perspektifle değerlendirmeleri tefsir ilmi açısından daha uygun olacaktır. Sayıları az olmakla birlikte Türkiye tefsir akademisinde neshi bu açıdan ele alan veya neshin bu yönüne vurgu yapan çalışmaların bulunduğunu da dile getirmemiz gerekmektedir.
- Çıktıları açısından bakıldığında Türkiye tefsir akademisinde ilgili çalışmaların, yukarıda belirtilen muhtevalarının sınırlarını aşmadıkları görülmektedir. Neshin tanımı, mâhiyeti, tarihçesi, varlığı yahut yokluğuna dair tartışmalar ele alınmış ancak bu muhtevanın güncel hayata nasıl yansyacağı/yansması gerektiği hususuna hiç değinilmemiştir. Diğer bir deyişle konunun bu şekilde işlenişi, tefsir ilmine/okuyucuya yalnızca meselenin teorik boyutuna dair bilgileri çıktı olarak sunmaktadır. Hâlbuki nesh, teorik olduğu kadar pratik boyutu da olan bir meseledir. Hele ki neshin tefsir akademisyenleri tarafından da genellikle 'ahkâm' çerçevesinde işlendiği düşünülecek olursa konunun güncel hayata

nasıl aksedeceğine dair açıklamaların da yapılması beklenir. Bununla birlikte neshe dair yapılan çalışmalarda güncel hayata ilişkin herhangi bir söz söylendiği tespit edilememiştir. Bilhassa neshi kabul edenler bazı âyetlerin mensûh olduğunu söyledikten ve bu âyetlerin neden mensûh olduğunu kendi kabullerine göre delillendirdikten veya önceki âlimlerin bu konudaki kabullerini aktardıktan sonra meseleyi sonlandırmışlar, Kur'ân'da metin olarak bulunan ancak mensûh olduğu söylenen âyetler karşısında Müslümanların nasıl bir tavır alması gerektiği hususunda herhangi bir yorumda bulunmamışlardır. Kaldı ki genellikle neshin teorik boyutu hakkındaki tartışmalar ve farklı yaklaşımlar çerçevesinde yapılan çalışmaların, neshin teorik boyutuna dair güncel hayatı ilgilendiren sorulara da cevap vermediği müşahede edilmiştir. Eğer Kur'ân'da nesh var ise bir Müslüman, hayatındaki uygulamaya esas olması için hangi âyetlerin nâsîh, hangilerinin mensûh olduğu konusundaki farklı anlayışlardan hangisini ve neye göre kabul edecektir? Nâsîh ve mensûh âyetler nas ile mi ictihâd ile mi belirlenir? Eğer nas ile belirleniyorsa bu naslar hangileridir, ictihâd ile belirleniyorsa bugün de ictihâd edilerek bazı âyetler neshedilebilir mi? Neshi kabul edenlerin ve etmeyenlerin usûl ve itikad yönünden birbirlerine göre durumu nedir? Bu ve benzeri sorular her ne kadar teorik gibi görünse de pratik hayata da yansımaları bulunan ve nesh meselesine dair cevap bekleyen sorulardır.

Nesh konusu ile ilgili ortaya çıkan bu soru ve problemler tefsir ilminin olduğu kadar fıkıh/İslam hukuku ilminin de problemidir ve bu ilimle iştigal edenlerin de bu soru ve problemlere cevap bulması beklenir. Nesh genel itibariyle ahkâm sınırları içerisinde ele alındığı için söz konusu ahkâmın günümüzde amel boyutuna nasıl yansıtacağı/yansımaları gerektiğinin ortaya konulması, fıkıh âlimlerinin üzerinde çalışma yapmaları gereken ciddi bir konudur.

Netice itibariyle müfessirlerin/tefsir akademisyenlerinin konuyu fıkıh ilminin yaklaşımıyla parçacı bir şekilde 'ahkâm' kümesine hapsederek değil nas-olgu ve insan fitratı-vahyin tedricîliği ilişkisi içerisinde, konunun güncel hayata yansımalarına da yer vererek ele almasının tefsir ilminin ruhuna daha uygun olacağı kanaatindeyiz. Olmasını gerekli gördüğümüz bu yaklaşım elbette bu çalışmaya konu ettiğimiz nesh meselesi ile sınırlı değildir. Tefsir usûlü ve Kur'ân ilimlerinin tüm konularına dair çalışmalar, bu konuların tarihçesi ve teorik temellerini içermenin yanında konunun aktüel değerini, güncel tefsir çalışmalarına ve hayata nasıl katkı sağlayabileceği hususlarını da ihtiva etmelidir.

Kaynakça

Akdemir, Hikmet, “Seyf Ayetiyle Mensuh Olduğu İddia Edilen Ayetler Üzerine Bir İnceleme”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt 13, sayı 20, 2008.

Altundağ, Mustafa, “Kur’ân’da Neshi Kabul Etmeyenlerin Gerekçelerine Tahlili Bir Yaklaşım”, *Kur’ân ve Tefsir Araştırmaları III*, (içinde), İstanbul, Ensar Neşriyat, 2002.

Ateş, Süleyman, *Kur’an’da Nesh Meselesi*, İstanbul, Yeni Ufuklar Neşriyat, 1996.

Ayday, Mehmet Selim, “Kur’an İlimlerine Ait Bir Kavram Olarak Neshin İşârî Yorumu”, *Kavramlar ve Kuramlar - Din Bilimleri*, (içinde), Mardin, Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, 2020.

Aydemir, Abdullah, “Mensuh Ayetler”, *Diyanet İlmî Dergi*, cilt 24, sayı 4, 1988.

Aydın, İsmail, *Kur’an İlimleri ve Tefsir Usûlü*, İzmir, Tibyan Yayıncılık, 2014.

Bingöl, Abdulkerim, “Neshin Gerçekleşmesinde Etkili Olan Faktörler”, *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, cilt 8, sayı 2 (16), 2016.

Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.

Çalışkan, İsmail, “Tarihte ve Günümüzde Kur’an İlimleri ve Tefsir Usûlü (Kur’an ve Tefsir Akademisi)”, *Marife*, cilt 8, sayı 2, 2008.

Çetiner, Bedreddin, “Kur’ân’da Nesh Konusuna Değişik Bir Yaklaşım”, *Kur’ân ve Tefsir Araştırmaları III*, (içinde), İstanbul, Ensar Neşriyat, 2002.

Çiçek, Yakup, “Nâsih-Mensuh İlmini Bilmenin Tefsire Getirdikleri ve Götürdükleri”, *Kur’ân ve Tefsir Araştırmaları III*, (içinde), İstanbul, Ensar Neşriyat, 2002.

Çiftçi, Nurettin - Güneş, Abdulkaki, “Kur’ân’ın Diğer İlahi Kitaplara Bakışı (Tasdik ve Nesih Bağlamında)”, *Atlas International Refereed Journal on Social Sciences*, cilt 4, sayı 13, 2018.

Demirci, Muhsin, “Nesih Bağlamında Recim Âyeti Sorunu”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 18, 2000.

_____, *Tefsir Usûlü*, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2003.

Denizer, Nurullah, “Hacı Mehmet Necip Efendi’nin A‘zamü’t-Ta‘zîmât fî Tefsir-i Sûreti'l-Hucurât Tefsirinin Transkripsiyonlu Metni ve Değerlendirmesi”, *Tefsir Araştırmaları Dergisi*, cilt 7, sayı 1, 2023.

Dinç, Ömer, “Hicri İlk Üç Asır Bağlamında Nesh Meselesinin Tarihî Süreci Üzerine Bir Tahlil Denemesi”, *III. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı - I*, (içinde), İstanbul, İlmî Etüdler Derneği, 2014.

Duman, M. Zeki, “Kur’an-ı Kerim’de Neshe Delil Gösterilen ve Mensuh Addedilen Ayetlerin Mana Yönünden Yeniden Gözden Geçirilip Değerlendirilmeleri”, *Bilimname*, cilt 17, sayı 2, 2009.

Ekinci, Kutbettin, *Kur’ân’dan Usûle Nesih Kavramı*, Ankara, İlahiyât Yayınları, 2019.

Gezgin, Ali Galip, “Kur’ân’da “Nesh Problemi”ne Eleştirel Bir Yaklaşım”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, cilt 14, sayı 1, 2001.

_____, “Nesh Problemi Bağlamında Mensûh Olduğu İddia Edilen Bazı Âyetlerin Hz. Peygamber Tarafından Tefsiri”, *IV. Kutlu Doğum Sempozyumu*, (içinde), Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2002.

Gördük, Yunus Emre, “Bakara Sûresi 184. Âyetin Neshi Meselesi ve Şah Veliyyullah ed-Dehlevî’nin Bu Konudaki Sıra Dışı Yorumu”, *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, sayı 51, 2019.

Görener, İbrahim, “Tefsir Oluşturan Sorular ve Tefsir Formlarının Oluşum Süreci”, *Tarihten Günümüze Kur’ân’a Yaklaşımlar*, (içinde), İstanbul, İlim Yayma Vakfı, 2010.

Güllüce, Veysel, “Kur’ân’da Nesh Edilmiş Âyet Var mıdır?”, *EKEV Akademi Dergisi*, cilt 10, sayı 26, 2006.

İbnü'l-Bârîzî, Ebü'l-Kâsım Şerefüddîn Hibetullâh b. ‘Abdirrahîm b. İbrâhîm, *Nâsihu'l-Ḳur’âni'l-‘Azîz ve Mensûhuh*, thk. Hâtîm Şâlihî ed-Dâmin, Beyrût, Müessesetü’r-Risâle, 1998.

İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. ‘Alî b. Muḥammed, *Nâsihu'l-Ḳur’ân ve Mensûhuh*, thk. Hüseyn Selîm Esed ed-Dârânî, Dimaşk-Beyrût, Dâru’s-Sekâfetil-‘Arabiyye, 1990.

İbn Sellâm, Ebü ‘Ubeyd el-Kâsım b. Miskîn el-Herevî, *en-Nâsih ve ‘l-Mensûh fî'l-Ḳur’âni'l-‘Azîz*, tah. Muḥammed b. Şâlih el-Müdeyfir, Riyâd, Mektebetü’r-Rüşd, 1990.

İltaş, Davut, *Klasik Nesih Teorisi ve Çağdaş Tefsirciler*, Ankara, Ankara Okulu Yayınları, 2016.

Kāfiyeci, Muhyiddīn Muhammed b. Süleymān, *et-Tefsīr fī Kavā'idi 'İlmi't-Tefsīr*, thk. Muştafa Muhammed Hüseyn ez-Zehēbī, Qāhire, Mektebetü'l-Ḳudsī, 1998.

Kara, Mustafa, “Kur’ân’da Nesh Tartışmaları Üzerine”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 57, 2023.

Karataş, Ali, *İmâm Mâtürîdî -Kur’ân’ı Kur’ân’la Te’vil-*, İstanbul, Yesevi Yayıncılık, 2014.

Kaya, Remzi, “Nesh Terimi ve Muhtevası”, *İslâmî Araştırmalar*, cilt 1, sayı 5, 1987.

_____, “Kur’ân-ı Kerim’de Mensuh Ayetler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt 6, sayı 6, 1994.

_____, “Kur’an-ı Kerim’de Neshi İddia Edilen Ayetler”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt 7, sayı 7, 1998.

_____, *Kur’ân-ı Kerim’de Nesih*, İstanbul, Yağmur Yayınları, 2020.

Kırca, Celal, “Tenzil Yönteminin Tarihselliği Problemi ve Kur’an Yorumuna Olan Etkisi”, *Kur’an Mesajı İlmî Araştırmalar Dergisi*, sayı 2, 1997.

Koç, Mehmet Akif (ed.), *Tefsir El Kitabı*, Ankara, Grafiker Yayınları, 2015.

Kurban, Nur Ahmet, “Tevbe Sûresi Beşinci Âyetinin Neshettiği İddia Edilen Âyetlerin Değerlendirilmesi”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 20, 2009.

Özdeş, Talip, “Vahiy-Olgü İlişkisi Açısından Nesh’e Getirilen Yorumlara Eleştirel Bir Yaklaşım”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, cilt 14, sayı 1, 2001.

_____, “İslam’da Asıl Olan Savaş mı? Klasik Nesh Teorisi Bağlamında Bir Değerlendirme”, *Değişen Ortadoğuda Kültür ve Siyaset*, (içinde), Ankara, Stratejik Düşünce Enstitüsü Yayınları, 2012.

_____, *Kur’an ve Nesh Problemi*, İstanbul, Fecr Yayınları, 2018.

Süyüfî, Ebü'l-Faḍl Celālüddīn ‘Abdurrahmān b. Ebī Bekr b. Muḥammed el-Ḥudāyri, *el-İtkān fī ‘Ulūmi'l-Ḳur’ān*, thk. Muḥammed Ebu'l-Faḍl İbrāhīm, Beyrūt, el-Mektebetü'l-‘Aşriyye, 1997.

Şengül, İdris, “Ulūmu'l-Kur’ân Konusu Olarak Nâsîh ve Mensûh”, *Diyanet İlmî Dergi*, cilt 38, sayı 3, 2002.

Şentürk, Mustafa, “Kur’ân’ın İndiği Ortamı İnceleyen İlimler”, *Tefsir Usûlü*, İstanbul, Lisans Yayıncılık, 2023.

Şimşek, M. Sait, *Kur’ân’ın Anlaşılmasında İki Mesele*, İstanbul, Hikmetevi Yayınları, 2021.

Şola, Hanefi, “Şiî-İmâmî Tefsir Geleneğinde Nesih”, *Mütefekkir*, cilt 7, sayı 14, 2020.

Türcan, Selim, *Neshin Problematik Tarihi*, İstanbul, Otto Yayınları, 2017.

Yazıcı, Ahmet, “Bakara Sûresi 180. Âyet Üzerindeki Nesih İhtilaflarının Tahlil ve Değerlendirilmesi”, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 19, 2021.

Yolcu, Mehmet - Akboğa, Mikail, “Nesh ile İlgili Rivayetlerde Söz Konusu Edilen Ayetler/Sureler Meselesi”, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt 10, sayı 1, 2021.

Yüksek, Muhammed İsa, “Bakara Suresi 106. Ayet Bağlamında Nesh-Nes’ İlişkisi”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 32, 2015.

_____, “Bir İşkâl Çözüm Yöntemi Olarak Neshin Aidiyeti”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, cilt 25, sayı 3, 2021.

Yüksel, Macit, “İmam Mâtürîdî’ye Göre Kur’an’dan Bir Hükmün İçtihat ile Neshi”, *Hikmet Yurdu*, cilt 2, sayı 4, 2009.

Zerkeşî, Ebû ‘Abdillâh Bedrüddîn Muḥammed, *el-Burhân fî ‘Ulûmi’l-Ḳur’ân*, thk. Muḥammed Ebu’l-Faḍl İbrâhîm, Ḳâhire, Dâru’t-Turâs, 1984.

Zürkânî, Muḥammed ‘Abdu’l-‘azîm, *Menâhilü’l-‘İrfân fî ‘Ulûmi’l-Ḳur’ân*, thk. Fevvâz Aḥmed Zemerlî, Beyrût, Dâru’l-Kitâbi’l-‘Arabî, 1995.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Araştırmanın her aşamasından yazar sorumludur.

Çatışma Beyanı

Araştırmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

